

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra primárního vzdělávání

Studijní program: Učitelství pro ZŠ

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Postoje žáků základní školy k drogám

The attitudes of pupils of primary school to drugs

Die Stellung der Schüler der Grundschule zu den Drogen

Autor:

Tomáš Vávra

Podpis:

Adresa:

Střelecký vrch 433

463 31, Chrastava

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.

Počet

stran	slov	grafů	tabulek	pramenů	příloh
69	13185	4	7	20	2

V Liberci dne: 31. 3. 2006

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ
461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 48-5352515 Fax: 48-5352332

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Tomáš VÁVRA
adresa: Střelecký vrch 433, 463 31 Chrastava
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název DP: Postoje žáků základní školy k drogám
Název DP v angličtině: The attitude of pupils of primary school to drug
Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: prosinec 2005

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

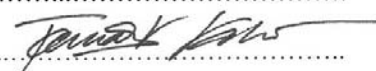
V Liberci dne 30.6.2003

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): TOMÁŠ VÁVRA.....

Datum: 5. 12. 2005.....

Podpis: .....

Teoretická část:

- Otázka postojů z psychologického hlediska, zjišťování postojů
- Vývojová psychologie 1. a 2. stupně – zvláštnosti středního a staršího školního věku
- Co je to závislost a proč vzniká?
- Prevence na školách

Výzkum:

- Zjistit jak se vyvíjí pohled žáků na problematiku drog a jaké k nim zauímají postoje (porovnání 1. a 2. stupně)
- Vyvození závěrů a doporučení pro tvorbu školního preventivního programu

Doporučená literatura:

Kerlinger, F.N.: Základy výzkumu chování. Academia, Praha 1972

Nešpor, K. - Csémy, L. - Pernicová, H.: Zásady efektivní primární prevence. Sportpropag, Praha 1999

Nešpor, K. - Csémy, L.: Alkohol, drogy a vaše děti. Sportpropag, Praha 1995

Presl, J.: Drogová závislost. Maxdorf, edice MEDICA, Praha 1995. ISBN 80-85800-25-X

Švejnová, A.: Národní strategie protidrogové politiky ČR na období 2001-2004. Okresní úřad Liberec, Liberec 2000

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 31.3.2006

Tomáš Vávra

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí diplomové práce PhDr. Jitce Novotové za poskytnuté konzultace, připomínky a odborné vedení.

Za podporu, zájem a povzbuzování v průběhu tvorby mé práce děkuji celému pedagogickému sboru ZŠ TGM v Hrádku nad Nisou.

Poděkování patří též mé manželce Kateřině a rodině za trpělivost a tichou podporu v průběhu celého studia.

Postoje žáků základní školy k drogám

VÁVRA Tomáš

DP – 2006

Vedoucí DP: PhDr.NOVOTOVÁ Jitka Ph.D.

Resumé

Diplomová práce (= DP) se zabývá zjišťováním postojů žáků základní školy k drogám. Porovnává změny postojů mezi žáky prvního (10 – 11 let) a druhého (14 – 15 let) stupně ZŠ. DP vymezuje pojmy postoj, posuzovací škála, droga, závislost, prevence a školní primární plán. Autor využil metodu sémantického diferenciálu (= SD). SD pracuje se čtyřmi pojmy (alkohol, cigarety, drogy, reklama na alkohol v televizi) a devíti posuzovacími škálami. Získané výsledky jsou statisticky zpracovány a analyzovány. Na jejich základě autor nabízí několik doporučení pro tvorbu školního primárního preventivního programu.

Klíčová slova: postoje žáků k drogám, sémantický diferenciál, protidrogová prevence, školní primární preventivní plán.

THE ATTITUDES OF PUPILS OF PRIMARY SCHOOL TO DRUGS

Summary

The diploma project (=DP) deals with the researching of attitudes of pupils of basic school to drugs. It compares attitudes between pupils of the middle (10 – 11 years) and the old (14 – 15 years) school age. The autor use the method of semantic diferencial (= SD). SD works with four indicators (an alcohol, cigarettes, drugs and the advertisement of alcohol on television) and with nine rating scales. DP defines terms a attitude, a rating scale, a drug, a dependence on drugs, a prevention and a school preventive plan. The final results are statistical compiled and analysed. On their basis the author offers several recommendations for making of school primary preventive programme.

The main expressions: pupil's attitudes to drugs, the semantic diferencial, a prevention, a school primary preventive plan.

DIE STELLUNG DER SCHÜLLER DER GRUNDSCHULE ZU DER DROGEN

Resumé

In der Diplomarbeit wird die Einstellungen von den Schüler zu den Drogen untersucht. Es werden die Einstellungsveränderungen zwischen der ersten (10 -11 Jahre) und der zweiten (14 – 15 Jahre) Stufe der tschechischen Grundschulen vergleicht. Der Autor nutzt die Methode des semantischen Ausgleichsgetriebes aus. Diese Methode arbeitet mit den Begriffen wie z.B. Alkohol, Zigaretten, Drogen, Alkohol in der Fernsehenwerbung und benutzt neun Bewertungsskalas. Die Diplomarbeit grenzt diese Begriffe ab: die Haltung, die Bewretungsskala, die Droge, die Abhängigkeit, die Prävention und das primäre Schulprogramm ab. Die gewonnenen Ergebnisse werden statistisch bearbeitet und analysiert. Aufgrund der Ergebnissen bietet der Autor die Empfehlung für die primäre Schulprogrammentwicklung an.

Schüsselwörter: die stellung der Schüler der Grundschule zu den Drogen, des semantischen Ausgleichsgetriebes, Antidrogenprevention, die primäre Schulprogramme.

OBSAH

1 ÚVOD.....	8
2 TEORETICKÁ ČÁST.....	9
2.1 Postoje.....	9
2.1.1 Definice, charakteristika	9
2.1.2 Funkce postojů.....	11
2.1.3 Názory.....	12
2.2 Zjišťování postojů.....	13
2.2.1 Psychosémantické metody	13
2.2.2 Škály.....	14
2.2.3 Sémantický diferenciál.....	15
2.3 Charakteristika žáka středního a staršího školního věku.....	17
2.3.1 Období 10 – 11 let věku dítěte.....	18
2.3.2 Období 14 – 15 let věku dítěte.....	19
2.4 Droga a závislost.....	21
2.4.1 Drogy a jejich charakteristika.....	21
2.4.2 Závislost a její vznik.....	22
2.5 Prevence.....	24
2.5.1 Vymezení pojmu.....	24
2.5.2 Primární prevence na školách.....	25
2.5.3 Minimální školní preventivní plán.....	29
3 PRAKTICKÁ ČÁST.....	32
3.1 Cíle a úkoly.....	32
3.1.1 Cíle výzkumu.....	32
3.2.2 Úkoly výzkumu.....	32
3.2.3 Výzkumný vzorek.....	32

3.2	Metody a realizace výzkumu.....	33
3.2.1	Předvýzkum.....	33
3.2.2	Tvorba sémantického diferenciálu.....	37
3.3	Zpracování a interpretace výsledků.....	41
3.3.1	Zpracování výsledků žáků 10 – 11 let.....	41
3.3.2	Zpracování výsledků žáků 14 – 15 let.....	42
3.3.3	Interpretace výsledků.....	47
3.4	Diskuse.....	52
3.5	Využití výsledků výzkumu při tvorbě školního preventivního plánu.....	54
4	ZÁVĚR.....	64
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	66

1 ÚVOD

Motto: „Droga - tak jednoduché slovo. Tolik významů, tolik starostí, tolik moudrých hlav a diskusí na toto téma, tolik problémů...“

Motto diplomové práce je úryvek z jedné anonymní žakovské eseje. Úryvek krátký, ale výstižný. V několika slovech je vyjádřena obrovská obsáhlost a různorodost tohoto tématu.

Nemá smysl si nic nalhávat. Drogy jsou (a budou) všude kolem nás a našich dětí. Je tedy na každém z nás, jak budeme reagovat. Jiný přístup musí zvolit starostlivý rodič, jinak se drogami bude zabývat lékař a jinak pedagog na základní škole. Pro všechny to však znamená řešení obtížných úkolů. Učitelé ze základních škol musí problematiku drog vnímat o to intenzivněji, neboť jejich žáci jsou nejohroženější skupinou drogové závislosti.

Mé rozhodnutí zpracovat toto téma ovlivnily zejména dva motivy.

Prvním byla má osobní zkušenost s kolegyní, která se po jedné besedě s žáky svěřila, že o její řeč neměl nikdo zájem... Žáci prý slyší stále to samé a myslí si stejně něco jiného... Co si tedy o drogách myslí samotní žáci? Jaké k nim mají postoje?

Druhým motivem bylo aktuální sestavování školních vzdělávacích programů každou školou samostatně. V těchto programech mají i otázky drog samozřejmě své místo.

Chceme-li vytvořit něco pro žáky, musíme především znát jejich potřeby, názory a postoje. Pouze poté má každá práce smysl, najde uplatnění a splní svůj účel.

Cílem této práce je proniknutí do žakovských duší a snaha dozvědět se co nejvíce o jejich postojích k drogám. Zjištěné poznatky poté převést do reality, zařazením do primárního preventivního plánu školy.

Závažnost drog je potřeba i vážně brát. Žáci by proto měli být našimi partnery a na řešeních bychom se měli podílet společně.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 POSTOJE

2.1.1 DEFINICE, CHARAKTERISTIKA

Jeden člověk je pro a druhý proti. Třetího něco přitahuje a dalšího to popudí. Čtvrtý dává něčemu přednost, ale pátý hned odmítá ...

Stejnou věc mohou lidé vnímat různě, mít na ni odlišný pohled a jinak reagovat. Mají jiný postoj. Postoje lze zaujmout k čemukoli. Vyjadřujeme jimi náš vztah k věcem, lidem, událostem, myšlenkám, ale i sami k sobě. Lišíme se samozřejmě i v otázce vnímání drog a jejich nebezpečí.

M. Vágnerová (2004) definuje postoje jako přetrvávající získané dispozice k určitému hodnocení a z toho vyplývajícímu specifickému chování v různých situacích.

N. Sillamy (2001) chápe postoje jako způsob našeho bytí v určitých situacích. Charakteristické pro ně vždy je, že jde o souhrn osobních reakcí na určitý předmět. Člověk je proto chápán jako integrální součástí své osobnosti, čímž se velmi přibližují našim povahovým rysům.

Postoj lze chápat jako orientaci našeho myšlení, hluboké sklony a vztah k hodnotám. Postoje tedy ovlivňují naše emoce, jak hodnotíme a vnímáme okolí.

Každý postoj je tvořen třemi složkami (Hartl, Hartlová, 2000):

- **složkou kognitivní (poznávací)**
- **složkou afektivní (citovou, emotivní)**
- **složkou behaviorální (konativní, snahovou).**

M. Vágnerová (2004) tyto jednotlivé složky charakterizuje podrobněji:

Poznávací složka je popisována jako souhrn informací, poznání, a z něho poté vyplývající naše názory na určitou situaci či objekt.

Citová složka je citové hodnocení objektu, jaké emoce v nás objekt vyvolává, např. pocity sympatie, antipatie nebo hněvu. Tyto složky určují motivační charakter postoje a z toho zaměřenost chování .

Složka konativní je vnějším projevem postoje, je tendencí reagovat určitým způsobem.

Naše chování je tedy ovlivněno rozumovou i emoční složkou postoje.

Dle J. Čápa (2001) může každá z těchto uvedených složek zahrnovat další elementárnější momenty. Ty mohou být poté v různých vzájemných vztazích. Člověk se snaží dosáhnout přijatelnou vnitřní strukturu, aby žádná nepřevládala. Dominuje-li například kognitivní složka, hovoříme o smýšlení, dominuje-li složka citová, označuje se slovem sentiment.

„Každý jednatel si v průběhu života vytváří pod vlivem společnosti, v níž žije, individuální systém postojů.“ (M. Vágnerová, 2004, s. 294)

Postoje se vytvářejí sociálním učením. Přejímáme je od jiných lidí (zejména autorit) a od sociálních skupin, v nichž žijeme (rodina, parta). Máme potřebu sounáležit s těmito skupinami. Též se do jejich tvorby promítají zákony, předpisy a normy, které lidé přejímají nejen proto, že to od nich společnost vyžaduje, ale i proto, že jim vyhovují.

M. Nakonečný (2004) uvádí, že postoje vyjadřující vztah k hodnotám předpokládají míru orientace ve světě hodnot. Hodnotová orientace se vytváří již v raném dětství, kdy se dítě postupně odpoutává od vrozených smyslových hodnot a seznamuje se s hodnotami svého sociálního prostředí.

Postoj se může vytvořit i na základě vlastní zkušenosti. Pozitivní emoce (odměny) i negativní emoce (tresty) bývají silnějším prostředkem ke vzniku postoje, než racionální hodnocení.

Dle M. Vágnerové (2004) se postoje vyznačují rezistencí ke změně, obtížně se mění, i když i to možné je. Čím je postoj extrémnější, tím bývá silnější a je obtížněji ovlivnitelný (má silnou emoční složku). Činitelem takové změny může být nějaký psychický otřes či životní krize. S pokusy o změnu postojů se člověk setkává poměrně často, například když je vystaven působením propagandy politických stran, církví, náboženských sekt, či když mu masmédiá prezentují různé pořady a úvahy. Tlaku ke změně postojů se bráníme, pravděpodobněji se však změní jejich intenzita, ne postoj samotný. Spíše než samotná prezentovaná fakta, změnu vyvolá náš vztah k těmto faktům, v jakém kontextu a kdo nám je prezentuje.

Intenzita postoje se může pohybovat v rozmezí od extrémně pozitivního přes neutrální až k extrémně negativnímu. Může jít od nenávisti k lásce, od lhostejnosti k vášni. Neutrální postoje se týkají nevýznamných objektů, o nichž subjekt (respondent) nic neví. V měření se často vyskytují pozice typu „ani-ani“ či „nevím“.

Rozdělit postoje lze z mnoha hledisek. Všechny jsou však bipolární. Jako příklady uvádíme tyto kategorie: citové nebo poznávací, kladné nebo záporné, verbální nebo neverbální, skryté nebo zjevné, soudržné nebo nesoudržné či vědomé a nevědomé. Můžeme se setkat jak s postoji individuálními (např. k zálibám), tak společenskými (politika).

2.1.2 FUNKCE POSTOJŮ

M. Homola, D. Trpišovská (1991) uvádějí tři základní funkce postojů:

- **1. funkce ekonomicko poznávací.** Umožňuje nám svět vidět zjednodušeně, v hlavních obrysech. Usnadňuje nám jednání, volbu vhodného a eliminaci nevhodného chování. Tato funkce však neovlivňuje jen aktuální vztah k realitě, ale usnadňuje i volbu budoucího jednání.

- **2. funkce expresivní.** Ta podporuje určité naše chování při řešení problémů a představuje obecnou taktiku, kterou užíváme v konfliktních situacích. V sociální skupině může regulovat naše chování.
- **3. obranná funkce.** Chrání nás před nepříjemnými pocity. Má značnou roli ve vyrovnání se jedince s jeho vnitřními pocity (např. s negativním sebepojetím).

Podrobněji rozdělují funkce postojů P. Hartl, H. Hartlová (2000):

1. **instrumentální funkce** – slouží k dosažení úspěchu či k vyhnutí se stresu,
2. **kognitivní funkce** – při pomoci vytváření si názorů na svět,
3. **hodnotová funkce** – k vyjádření hodnot a odrazu jedincova sebepojetí,
4. **ego-obranná** – k ochraně před úzkostí a ohrožení sebeúcty,
5. **sociálně adjustační** – k vytváření pocitů sociální sebeúcty.

Podobné rozdělení použil D. Katz (in M. Nakonečný, 2004), kdy základní funkce rozčlenil na funkce instrumentální, ego-defenzivní, hodnotově expresivní a kognitivní.

2.1.3 NÁZORY

Postoje a názory spolu úzce souvisejí a jsou společně součástmi naší osobnosti. Postoj jako trvalejší a stabilnější část, podle níž se názory mohou vytvářet. Názory jsou proměnlivější, snadněji se mění a více podléhají změnám vlivem různých aktuálních podnětů a informací.

N. Sillamy (2001) popisuje názor jako subjektivní úsudek založený na neurčité znalosti skutečnosti. Odrážejí tak jedincovo nazírání, jeho duševní stav a právě jeho postoje k určité hodnotě či objektu.

Názory i postoje se utvářejí v sociální interakci, především vlivem rodičů, učitelů a ostatních osob v okolí. Také se formují na základě různých životních situací a jsou ovlivňovány socioekonomickými podmínkami a sociální rolí jedince.

Chceme tedy znát spíše žákovské názory či postoje na konkrétní věc?

Vhodnější pro výzkum je zjišťování samotných postojů jako pojmu stabilnějšího. Názory si žák často může upravit, aby tazateli udělal radost, aby byl tazatel spokojen, či aby jeho názory vyzněly tak, jak si myslí, že se od něj očekává.

Další problém může být v tom, že mnozí žáci své subjektivní představy jen obtížně verbalizují či popisují. Těžko popisují co si myslí a konečný výstup tak nemusí odpovídat přesným žákovským názorům.

V tomto směru je rozhodující i správný výběr výzkumné metody.

2.2 ZJIŠŤOVÁNÍ POSTOJŮ

2.2.1 PSYCHOSÉMANTICKÉ METODY

Psychosémantické metody se snaží proniknout hlouběji do myšlení a citění sledovaných osob, zvláště v případě, mají-li svůj emotivní aspekt.

„Průnik do smyslu slov je současně i průnikem do vnitřního světa jedince.“
(Pelikán, 1998)

Každý člověk vkládá do slov, jimiž komunikuje, své individuální významy. Tyto významy mohou vést ve výzkumu k možným nepřesnostem.

J. Pelikán (1998) uvádí za příklady psychosémantických metod testy nedokončených vět, metodu slovních asociací, test repertoárových vět či metodu sémantického diferenciatu.

2.2.2 ŠKÁLY

V literatuře se můžeme setkat s ekvivalentními označeními škál a to s pojmy posuzovací stupnice, ratingy či rating scales.

Charakteristiku škál uvádíme proto, že sémantický diferenciál, stejně jako ratingové metody, pracuje právě s posuzovacími stupnicemi.

Posuzovací stupnice se obecně používají ve výzkumech osobností k měření jejich kvalit a charakteristik, které jsou subjektivní a pro něž není žádná možnost měření objektivními technikami.

„Posuzovací stupnici lze definovat jako vymezené kontinuum nebo rozměr, na němž nebo kolem něhož se umísťují úsudky. Je to metoda, sloužící k záznamu jednotlivých vlastností posuzované osoby nebo posuzovaného předmětu posuzovatelem, a to způsobem, který zajišťuje určitou objektivnost a dovoluje kvantitativní zachycení jevu.“ (Svoboda in Pelikán, 1998, s. 127)

M. Homola, D. Trpišovská (1991) definují škálu jako uspořádání od jednoho extrému dané dimenze přes neutrální střed až k protilehlému extrému. Posuzovací stupnice mohou být použity jak ke zkoumání pozorovaného chování, tak i k sumarizování dřívějšího pozorování (např. učitel pozoruje chování žáka během pololetí).

Také F. N. Kerlinger (1972) hovoří o možnosti a vhodnosti použití škál k měření postojů. Tyto škály nazýváme posuzovací škály.

Posuzovací škály dělíme na:

- 1. sumační posuzovací škály,**
- 2. škály zjevně stejných intervalů,**
- 3. kumulační škály.**

Sumační postojové škály jsou souborem postojových položek, které mají „postojovou hodnotu“ v podstatě rovnocennou. Všechny položky zde mapují určitý

základní postoj. Jedinec pak reaguje na každou položku souhlasem či nesouhlasem. Příkladem takového vyjádření mohou být kategorie „souhlasím“, „nemohu se jednoznačně vyjádřit“ nebo „nesouhlasím“.

Ve škálách zjevně stejných intervalů jedinec přiřazuje ke každé položce souhlasu či nesouhlasu škálové hodnoty. Položky jsou uspořádány do jednoho souboru a liší se svými škálovými hodnotami.

Kumulační škály se skládají z poměrně malého počtu jednorozměrných položek. Obsahově na sebe navazují a jsou na sobě závislé. Kladná odpověď na jednu, předpokládá kladné odpovědi i na následující.

M. Homola, D. Trpišovská (1991) pro výzkum postojů uvádějí jako nejvhodnější škály grafické. Na linii od pozitivního pólu k negativnímu pólu (ve středu je neutrál) udělá respondent bod, který vyjadřuje jeho hledisko.

2.2.3 SÉMANTICKÝ DIFERENCIÁL

Pro náš výzkum jsme použili právě metodu sémantického diferenciálu, která stejně jako ratingové metody pracuje s posuzovacími stupnicemi. Tato technika umožňuje proniknout do individuálního významu pojmů v pojetí zkoumaných respondentů.

F. N. Kerlinger (1972) charakterizuje sémantický diferenciál jako metodu pozorování a měření psychologického významu věcí, obvykle pojmů.

J. Průcha (1995) řadí sémantický diferenciál mezi specifické druhy dotazníků.

Za zakladatele této metody je považován C. E. Osgood (1957) se svými spolupracovníky G. I. Sucim a P. H. Tannenbaumem.

Pomocí vhodně zvolených pojmů, indikátorů, lze měřit postoje jednotlivých respondentů k realitě. Je možné pracovat i se skupinami a zjišťovat jejich společné postoje k určitým věcem či jejich odlišnosti.

Podstatou je škála, pomocí které respondent vyjadřuje své postoje. Škály se skládají ze dvou řad bipolárních adjektiv. Mezi těmito adjektivy je nejčastěji 7 bodová stupnice. Zkoumaným osobám jsou předloženy pojmy spolu s těmito škálami a oni poté na ně zaznamenávají (např. pomocí křížků) své mínění, které odpovídá právě jejich postojům.

Sémantický diferenciál umožňuje analyzovat postoje ve třech rovinách – faktorech. **Ve faktoru aktivity, potence a hodnocení.**

Dle interpretace F. N. Kerlingera (1972) a ve shodě s J. Pelikánem (1998) vyjadřuje *faktor aktivity* takové náboje škál, spojené s určitou aktivitou, dynamikou či změnou. Za příklady uvádíme dvojice adjektiv rychlý-pomalý, napjatý-uvolněný, aktivní-pasivní či proměnlivý-stálý. *Faktor potence* je chápán jako faktor náročnosti, obtíží, síly či energie, které je nutné vynaložit na změnu nějakého stavu. Příkladem mohou být škály silný - slabý, velký - malý či řídký - častý. *Faktor hodnocení* vyjadřuje pocity subjektivního hodnocení, jistý pocitový postoj. Jsou to škály typu dobrý - špatný či příjemný - nepříjemný.

C. E. Osgood (1957) vytvořil 50 originálních škál dávající možnost je různě variovat podle posuzovaných pojmů. Jejich validita je ověřena pomocí faktorové analýzy. Badatel může ovšem využít i škály vlastní, hodící se právě pro jeho konkrétní formy.

Hodnoty získané sémantickým diferenciálem jsou poté dodatečně označeny numericky a jsou dále statisticky či graficky zpracovávány.

Konkrétní sestavení našeho sémantického diferenciálu, s výběrem pojmů a škál je popsáno v kapitole 3.2.2.

2.3 CHARAKTERISTIKA ŽÁKA STŘEDNÍHO A STARŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Během let na základní škole prochází žáci velkým vývojem své osobnosti, který je ovlivněn mnoha faktory. Tento vývoj je u každého z nich individuální, ale v určitých periodách má spoustu společných znaků.

Psychická úroveň žáků z obou stupňů ZŠ je rozdílná a tyto odlišnosti mají takový vliv na práci a metody učitelů, že považujeme za vhodné pojednat o nich blíže.

Můžeme se setkat s několika periodizačními schémata školního věku dítěte podle různých autorů či podle jejich účelnosti ke konkrétním problémům.

J. Čáp (2001) rozděluje školní věk na období mladšího školního věku (6 -11 let), kdy žáci navštěvují první stupeň ZŠ a na období staršího školního věku (12 -15 let), kdy jsou žáci na stupni druhém. Stejně dělení užíli ve své práci i P. Hartl, H. Hartlová (2000).

S ohledem na věkové rozmezí námi vybraných cílových skupin je účelnější podrobnější rozdělení M. Vágnerové (1999) na:

- **raný školní věk (6 - 8 let, 1. - 3. ročník ZŠ),**
- **střední školní věk (8 - 11 let, 3. - 5. ročník ZŠ),**
- **starší školní věk (12 - 15 let, 6. - 9. ročník ZŠ).**

Dále se budeme blíže věnovat pouze věkovým kategoriím, které představují naše výzkumné vzorky, tzn. střední a starší školní věk.

2.3.1 OBDOBÍ 10 – 11 LET VĚKU DÍTĚTE

Tato věková skupina patří do kategorie středního školního věku, kdy žáci jsou žáky 4. až 5. ročníku prvního stupně ZŠ.

Toto období nazýváme též tzv. předpubertou. Je to fáze s prvními náznaky pohlavního dozrávání. Projevují se zde částečné změny chování, které mění vztahy k rodičům, ke škole, ale i k sobě samým. Mění se i postoj dítěte k učiteli. Tento postoj se stává neutrálnějším, nemívá již charakter emocionální vazby. Zvyšuje se sebezpozorování, mění se vztahy mezi chlapci a děvčaty.

Vnímání je přesnější, bohatší na podrobnosti, záměrnější a systematictější. Kolem 10. roku nastupuje výrazně logické myšlení, vrcholí představivost, zdokonaluje se úmyslná pozornost a začíná rozvoj abstraktního myšlení. Vlivem četby se rozšiřuje slovní zásoba.

Žáci se učí různým dovednostem a mnohdy se věnují vlastním koníčkům a zájmům. Učí se jak spolupracovat s vrstevníky, jak fungovat ve vrstevnické skupině a komunikovat s ostatními.

Vzrůstá též kritičnost, což může způsobovat odmítavé postoje a reakce k povinnostem a příkazům ze strany dospělých (rodičů či učitelů). Narůstá na významu potřeba kontaktu s vrstevníky. Ve vrstevnické skupině se učí novým modelům chování.

Širší společenské prostředí vstupuje do jejich životů prostřednictvím televize, internetu, videa, časopisů a knih. Získávají tak velké množství informací, podněcují svou fantazii a utvářejí si své představy o světě kolem sebe. Filmové příběhy si však snadno mohou zaměnit s realitou. Různí hrdinové se stávají vzory a idoly a kdy jejich chování jim imponuje a snaží se je napodobovat.

Žáci této věkové skupiny mají již znalosti o lécích, kdy jsou nám prospěšné, jak mohou být nebezpečné a jak s nimi zacházet. Vědí jak pracuje lidské tělo a že droga má negativní vliv na naše zdraví. Znají jak se chránit v různých situacích, ovládají základy první pomoci a jak správně pečovat o svoje tělo.

2.3.2 OBDOBÍ 14 – 15 LET VĚKU DÍTĚTE

Tento věk řadíme do kategorie staršího školního věku neboli puberty, kdy žáci navštěvují 8. a 9. ročník druhého stupně ZŠ.

Puberta je obdobím pohlavního dospívání, kdy probíhají podstatné biologické změny: růst postavy, změna proporcí či vývoj sekundárních pohlavních znaků. Čím více si dospívající uvědomují tyto změny, tím více se pokoušejí s nimi vyrovnat. Často jsou zvýšeně labilní, náladoví, podráždění a snadno se unaví. Žák hledá svou identitu.

Objevuje a rozvíjí se schopnost řešit problémy, rozhodovat se za sebe, abstraktně myslet, vytvářet hypotézy a věci spojovat. Pubescent na rozdíl od mladšího dítěte již dokáže uvažovat v různých možnostech. Do svých úvah zahrnuje i budoucnost.

V tomto období se objevují tendence hodnotit cokoliv. Často se můžeme setkat s hyperkritičností, se sklony polemizovat, s pocity výjimečnosti či méněcennosti a vztahovačností.

Mění se i role žáka. Dospívající již bere v úvahu vztah role žáka k vlastní budoucnosti. Mění se individuální normy pro školní výsledky. Učitel zde má ztíženou úlohu. Žáci odmítají jeho formální autoritu, přijmou jen to, co jim imponuje a čeho si váží. (Vágnerová, 2000)

Žáci se též oddělují od rodiny, kdy tento vývoj bývá často provázen vzdorem a velkou kritičností. Spolu s tímto uvolňováním se od rodičů získávají na významu vrstevníci. Pokračují tak procesy z předpuberty. Dospívající hledá ve skupině vrstevníků, partách, rovnocenné partnery s podobnými problémy a zájmy. Právě tyto skupiny mohou pomoci drogám se vyhnout nebo naopak představuje největší nebezpečí. Dle šetření Okresní hygienické stanice v Liberci z roku 1998 nejčastějšími místy, kdy se žáci setkali s drogou bylo u kamarádů a na diskotéce.

Žáci tohoto věku mají teoretické znalosti i praktické zkušenosti s drogou a léky (viz. kapitola 3.2.1 Předvýzkum). Znají další informace o působení drog a nebezpečí, které mohou přinést. Též by již měli získat dovednosti jak čelit možnému nátlaku vrstevníků, jak řešit konflikty a vyrovnávat se s problémy.

Učitelé se však mohou setkávat s velkými individuálními rozdíly mladistvých, jak v somatickém vývoji, tak duševním a sociálním. Vývoj je často nerovnoměrný, vyspělost v jednom aspektu nemusí být spjata s vyspělostí v aspektech ostatních.

2.4 DROGA A ZÁVISLOST

2.4.1 DROGY A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Pojem droga je velmi široký a obsáhlý. V literatuře se můžeme setkat s celou řadou definic a popisů.

J. Presl (1995) charakterizuje drogu jako každou látku, ať přírodní či syntetickou, která splňuje dvě podmínky: za první má tzv. psychotropní účinek, tj. ovlivňuje naše prožívání okolní reality, mění naše vnitřní prožívání, působí na naši psychiku a za druhé může vyvolat závislost.

Obdobně popisuje drogu K. Nešpor (1997) ve shodě s J. Beranem (1995) jako každou látku, která po vpravení do živého organismu mění jednu z psychických či tělesných funkcí.

Potenciál závislosti je u jednotlivých drog vyjádřen různě, může být větší či menší, ale přítomen je vždy. Dle uvedených definic jsme drogami obklopeni na každém kroku. Mnoho potravin v obchodech, káva, čaj jsou tedy drogami. Společnost však termín droga v současné době většinou redukuje jen na látky zákonem neakceptovatelné.

Rozdělit drogy můžeme podle různých hledisek:

1. na **legální** (tolerované, volně dostupné – káva, tabák, alkohol) a **nelegální** (netolerované, legislativně proti nim zasahujeme – marihuana, heroin, kokain, LSD).
2. na **měkké (lehké)** a **tvrdé (těžké)** podle míry rizika vzniku závislosti. Do skupiny měkkých řadíme kávu, tabákové výrobky, alkohol, konopí (marihuana, hašiš). Mezi tvrdé patří např. heroin, LSD, kokain, pervitin. Obecně lze říci, že čím je droga tvrdší, tím se rychleji získává závislost na ní.

Pro lepší orientaci uvádíme přehled nejčastějších nelegálních drog. Zvláštní kapitolu představují alkohol a tabák, jsou legální, ale s riziky srovnatelné s nelegálními.

J. Beran (1995) rozděluje nelegální drogy na:

1. konopí (marihuana, hašiš), **2.** opiáty (morfin, heroin, kodein, braun), **3.** stimulační látky (kokain, amfetamin, pervitin, efedrin), **4.** halucinogeny (LSD, extáze, mescalín), **5.** tlumivé látky (barbituráty, analgetika, sedativa, steroidy), **6.** těkavé látky (rozpouštědla, ředidla, toluen, benzín).

Alkohol (etylalkohol) je také droga. Dle Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (in V. Polanecký, 2005) vyplývá, že užívání alkoholu je běžnou součástí životního stylu a studenti v ČR jsou na pomyslném žebříčku jeho konzumace na předních místech v Evropě. Svoji roli hraje i celospolečenská tolerance k užívání alkoholu a podceňování rizik s tím spojených, stejně jako jeho široká dostupnost a to i mezi mládeží do 18 let. Věk, od kterého zákon umožňuje kupování alkoholu je v České Republice 18 let, v USA a Japonsku 21 let, ve Švédsku 20 let.

K. Nešpor (1999) za největší rizika alkoholu považuje velkou míru úrazů, dopravních nehod, oslabenou imunitu, jaterní nemoci, duševní poruchy a poruchy paměti. U dospívajících i malé množství může vyvolat těžkou otravu organismu.

U tabáku (cigaret, doutníků) je jedinou návykovou látkou nikotin. Obsahuje však další škodliviny jako dehet a karcinogeny. Třetina až polovina dětí a dospívajících, kteří zkusí kouřit i jen několik cigaret, se brzy stává na nikotinu závislá [in K. Nešpor, 1999, s. 29]. Závislost na cigaretách je často hůře léčitelná, než závislost na tvrdých drogách. Kouření v těhotenství prokazatelně poškozuje plod.

Evropská školní studie ESPAD (in V. Polanecký, 2005) prokázala, že ČR je ke kouření velmi tolerantní. Cigarety jsou široce dostupné i mládeži do šestnácti let, ačkoliv pro ně jsou vzhledem k jejich věku tabákové výrobky zakázané.

2.4.2 ZÁVISLOST A JEJÍ VZNIK

Závislost dětí a dospívajících se rozvíjí rychleji než u jiných věkových skupin.

Je to velmi rozšířené onemocnění a jako takové je třeba ho chápat.

Mezinárodní klasifikace nemocí říká, že při závislosti má pro jedince užívání nějaké látky přednost před jiným jednáním, kterého si dříve cenil více. Jako ústřední charakteristiku tohoto onemocnění označuje touhu užívat psychoaktivní látku (drogu, alkohol, tabák). Odpovídajícím slovem pro označení této touhy by mohly být pojmy žádostivost, či chtíč. Touhu užívat drogu si jedinec uvědomuje, i když to mnohdy nemusí před okolím přiznat.

J. Beran (1995) drogovou závislost definuje jako přání, potřebu či nutkání užívat drogu s tendencí zvyšovat si dávky a provázenou tělesnou a psychickou závislostí.

Tělesná závislost je stav organismu, kdy se droze přizpůsobil a již ji potřebuje. Nutí jedince, aby drogu užíval opakovaně a pravidelně. Na případné přerušení těla reaguje abstinenčním stavem.

Psychická závislost je duševní stav vzniklý podáváním drogy. Její zvládnutí je hůře ovlivnitelné, proto existují léčebná zařízení jako terapeutické komunity, nebo doléčovací centra.

Jak závislost vzniká? Příčiny mohou být různé. Na vzniku se podílí mnoho faktorů. Typ, charakter a dostupnost drogy, struktura osobnosti jedince, působení sociálního prostředí spolu s různými spouštěcími mechanismy.

J. Presl (1995) považuje za hlavní příčiny prvního experimentu s drogou, jejich užívání a vzniku závislosti: osobnostní charakter jedince, vlivy prostředí a přítomnost drogy. Nikdo není před drogou ochráněn, mnozí lidé mají silnější tendence ke droze inklinovat. Jistou roli může hrát i dědičnost. Vlivy prostředí jsou nejvýznamnější. Vytváření postojů k drogám se postupně vyvíjí a důležitou roli hrají zejména rodiče, škola a vrstevníci (party), ať z pozitivního nebo negativního hlediska.

2.5 PREVENCE

2.5.1 VYMEZENÍ POJMU

Slovo „prevence“ je latinského původu a znamená opatření učiněná předem, včasnou obranu nebo ochranu.

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje prevenci jako soubor intervencí s cílem zamezit či snížit výskyt a šíření účinků užívání alkoholu a nealkoholových drog. WHO rozlišuje tři druhy prevence: primární, sekundární a terciární.

- **Primární prevence** zahrnuje veškeré aktivity realizované s cílem předejít problémům spojených s užíváním látek, případně oddálit první kontakt s drogou.
- **Sekundární prevencí** rozumíme veškeré aktivity k předcházení vzniku a rozvoji závislosti u osob, které již je užívají.
- **Terciární prevence** zahrnuje aktivity již proti tělesnému a duševnímu poškození v souvislosti s užíváním drog u závislých osob.

K. Nešpor (1999) dělí prevenci na další podskupiny – všeobecnou, selektivní a indikovanou prevenci.

Všeobecná prevence je určena celé populaci, např. dospívajícím v určité oblasti.

Selektivní prevence má za cílovou skupinu jedince se zvýšeným rizikem, kteří však ještě drogu neužívají (např. děti se specifickými poruchami chování nebo duševními problémy).

Indikovaná prevence je určena dětem a dospívajícím, kteří již vykazují známky užívání návykových látek.

Programy primární prevence usilují o to, aby cílová skupina získala znalosti, dovednosti a postoje podporující zdravý životní styl a aby tyto nástroje dokázala uplatnit ve svém chování.

Primární prevenci též můžeme rozdělit i z hlediska, kam a za jakým konkrétním účelem směřují její aktivity. Poté hovoříme o prevenci specifické či nspecifické.

Specifická primární prevence se zaměřuje přímo na určitou formu sociálně patologického chování. Snaží se řešit způsob, jak předcházet užívání drog.

Nespecifická primární prevence podporuje zdravý zdravotní styl, napomáhá snižovat riziko vzniku a rozvoje užívání drog. Patří sem zájmové kroužky při školských zařízeních, sportovní aktivity nebo programy na zlepšení životního stylu.

2.5.2 PRIMÁRNÍ PREVENCE NA ŠKOLÁCH

Jedním z úkolů základních škol je připravovat a následně aplikovat primární preventivní programy v praxi. Každá škola si musí podle svých specifických podmínek vytvořit strategii v oblasti prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů. Tuto koncepci musí kvalitně naplánovat, zorganizovat, zrealizovat, při realizaci spolupracovat s žáky, rodiči i ostatním okolím a následně dostatečně vyhodnotit.

K. Nešpor a L. Scémy (1999) sestavili kritéria efektivního programu všeobecného prevence na školách:

- ❖ odpovídá věku: čím je nižší věk žáka, tím má být méně specifická a více orientovaná na obecnou ochranu zdraví.
- ❖ je malý a interaktivní: interaktivní programy jsou účinnější než (pouze) vzdělávací. Vhodné jsou i peer programy (programy připravené vrstevníky).
- ❖ zahrnuje podstatnou část žáků
- ❖ zahrnuje získání relevantních sociálních dovedností a dovedností pro život
- ❖ bere v úvahu místní specifika

- ❖ využívá pozitivní modely
- ❖ zahrnuje legální i nelegální návykové látky
- ❖ zahrnuje i snižování dostupnosti návykových rizik
- ❖ program je soustavný a dlouhodobý
- ❖ je prezentován kvalifikovaně a důvěryhodně
- ❖ je komplexní a využívá více strategií
- ❖ počítá s komplikacemi a nabízí možnosti, jak je zvládat

Školní protidrogovou prevenci definujeme jako iniciativy, aktivity a strategie určené k zamezení negativních následků spojených s legálním a nelegálním užíváním drog. Patří sem jak zdravotní poškození, tak právní, sociální a další důsledky pro uživatele drog. Cílem těchto aktivit může být předcházení prvního užití drogy, prevence zneužívání drog a závislosti na nich.

Školní protidrogová prevence sice obsahuje všechny tyto aspekty, omezuje se ale na specifické školní prostředí. Zahrnuje jak prevenci zneužívání drog, tak i pravidla a předpisy o drogách a další aktivity či strategie ohledně užívání drog ve školách.

Již správné postupy při řešení zátěžových situací v reálném životě mohou být vhodnou nespecifickou prevencí. Nemá též hledat „optimální“ věk, kdy začít s prevencí. Nikdy není brzy. Jde pouze o to, najít vhodnou formu a obsah přiměřený věku dítěte.

Existuje řada různých typů školních programů prevence drog a každý z nich má své charakteristické prvky a přístupy. V praxi se ale všechny zaměřují na ovlivnění nebo změnu procesů, které vedou k začátku užívání drog.

Konkrétní programy všeobecné prevence bývají standardizované a je možná jejich široká aplikace v různých zařízeních. Školská zařízení mají k dispozici několik dokumentů (programů) a metodických pokynů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT ČR) pro oblast drogové prevence a prevence kriminality.

Dovolujeme si některé z dokumentů uvést:

- MŠMT ČR, 1997: Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998-2000.
- Č.j.: 13409/98-24: Metodický list k poskytování poradenských služeb na školách a školských zařízeních
- MŠMT ČR, 2001: Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 2001-2004.
- Č.j.: 14514/2000-51: Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.
- MŠMT ČR, 2001: Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení.
- MŠMT ČR, 2002: Bílá kniha Evropské komise Nový podnět pro evropskou mládež.
- MŠMT ČR, 2002: Volný čas a prevence u dětí
- MŠMT ČR, 1998: Minimální preventivní program pro školy a školská zařízení v oblasti zneužívání návykových látek „Škola bez drog“.

Pro přiblížení **nespecifické primární prevence** představujeme program „Zdravá škola“.

Tento projekt byl koncipován v roce 1986 ve Skotsku. Jeho garanty jsou Světová zdravotnická organizace, Rada Evropy a Evropská unie. V roce 1992 byla do programu připojena ČR.

Cílem projektu je vytvářet zdravé a bezpečné prostředí ve škole, zlepšit vztah mezi žáky a učiteli, mezi žáky navzájem a posílit vztah školy, rodičů a obce. Dalšími cíli jsou např. zkvalitnění školního stravování, zvyšování podílu tělesné výchovy a sportu v osnovách a zejména vychovávat ke zdraví (výchova proti kouření a proti zneužívání alkoholu a drog).

Podle „Strategie prevence sociálně patologických jevů“ (MŠMT, 2001) je cílem výchovně vzdělávacího působení v oblasti prevence **dítě**, které je odpovědné za vlastní chování a způsob života

- s posílením duševní odolnosti vůči stresu, negativním zážitkům a vlivům
- se schopností dělat samostatná (správná) rozhodnutí
- se schopností týmové práce
- schopné řešit problémy
- podílející se na tvorbě prostředí a životních podmínek.

Dovednosti a kvality **pozitivního zdravého stylu** nesmí stát až na konci výchovného snažení, ale musí být součástí procesu výchovy a vzdělávání. Ne tak, že škola a rodina pouze učí zdravému způsobu života, ale musí být samy modelem a podporovat zdraví přímo v průběhu školního procesu nebo v rámci životního stylu rodiny.

Vedle výchovy ke zdravému životnímu stylu se zaměřuje na zvyšování odolnosti dětí proti drogám, kriminalitě, xenofobii, rasismu či šikaně.

Prevence vyžaduje těsné spolupůsobení **všech sil (subjektů) společnosti**: rodiny, škol a školských zařízeních, zájmových sdruženích, občanských sdruženích, místních samospráv, pedagogicko psychologických poraden, domů dětí a mládeže, policie, kulturních středisek apod.

Aktivity nespécifické primární prevence by se měly zaměřit na zkvalitnění zdravého životního stylu dětí a mládeže, jejich fyzické zdatnosti a psychické odolnosti s využitím volnočasových aktivit tak, aby volný čas plnil funkci relaxační, regenerační, kompenzační, výchovnou a sociálně preventivní. Za příklad volnočasových aktivit uvádíme zájmové útvary se sportovními a kulturními aktivitami (pohybové hry, sportovní hry, cyklistika, netradiční sporty, aerobik, plavání, sauna, tanec, divadlo, keramika). Vše závisí na podmínkách konkrétní školy.

Aktivity **specifické prevence** se již zaměřují na určitou formu patologického chování, v našem případě na protidrogovou prevenci.

Existuje mnoho druhů těchto aktivit. Pro příklad uvádíme několik nejběžnějších:

- informační aktivity (přednášky o drogách, frontální vyučování, promítání filmů a videopořadů, brožury, letáky, knihy umělecké, knihy odborné).
- besedy se žáky, s narkomany, s lékaři, s rodiči narkomanů, s pracovníky krizových center.
- skupinové diskuze, worksheets, workbooky
- hraní rolí a úkolů, hry, psychodrama
- peer programy (vrstevníci připravují programy pro žáky)
- projekty na určitá témata
- exkurze (K-centra, léčebny)

2.5.3 MINIMÁLNÍ ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ PLÁN

Je základním nástrojem prevence jako komplexní systémový prvek v realizaci preventivních aktivit. Prevence patologických jevů je součástí platných učebních osnov a je zahrnuta do schválených Standardů základního vzdělávání. Minimální preventivní plán (MPP) by měl v maximální míře napomoci tomu, že mnohé neblahé jevy ve školách budou pojmenovány nebo přestanou být tabu.

Nejen v prevenci platí, že méně a dobře je efektivnější, než více a špatně.

Pedagogičtí pracovníci musí při volbě metodických postupů zvážit konkrétní podmínky a situaci dané školy. Metodickou podporu preventivní práci škol poskytují

především okresní metodici preventivních aktivit, kteří jsou většinou pracovníky pedagogicko psychologických poraden.

„Preventivní výchovně vzdělávací působení musí být neoddělitelnou součástí výuky a života na základních školách a školských zařízeních.“ (MŠMT, 1997, s. 17)

Školní práce musí být postavena na respektu potřebám jednotlivce a na komunikaci a spolupráci uvnitř (žáků, učitelů, rodičů) i vně školy (obcí). Učitelé by měli být na žáky co nejvíce „napojeni“. Měli by znát jejich potřeby, postoje, problémy nejen v otázce drog. A tyto poznatky poté přenést do preventivních programů a zejména do praxe.

„Programy musí zasahovat výchovnou a naukovou složku vzdělávání během celého školního roku, směřovat k pozitivnímu ovlivnění klimatu třídy, ke změně motivace žáků a pedagogů a změnám vyučovacích metod.“ (MŠMT, 1997, s. 23)

K osvojení preventivních kompetencí je třeba zapracovat konkrétní témata prevence do vzdělávacího procesu. Za tímto účelem vytvářejí školy své specifické primární preventivní programy (plány).

Příprava preventivního programu:

Základem je seznámení se s dokumenty v oblasti prevence. Ve spolupráci s ředitelem školy musí být následně zmapována situace v prostředí konkrétní školy (výskyt patologických jevů, situace ve třídách, výchovné problémy, volný čas, finanční možnosti či možnost spolupráce s jinými subjekty).

Metodika programu (plánu):

Musí vždy vycházet ze skutečnosti, že součástí života školy je jak *materiální prostředí* (budovy, vybavení), tak i *systém vztahů* mezi jednotlivci či skupinami (jednotliví žáci, žák a učitel).

K věcnému prostředí např. patří :

- vytvoření podmínek pro společnou činnost dětí mimo vyučování (před vyučováním, o přestávkách)

- vytvoření podmínek pro mimoškolní činnost
- funkčnost, účelnost, podnětnost, estetičnost prostředí školy.

Do systému vztahů např. patří:

- sociální klima školy (úcta, důvěra, snášenlivost, empatie, spolupráce)
- zdravé učení (přiměřenost, smysluplnost, motivace)
- otevřené vztahy s rodiči a veřejností
- pravidla chování (školní řád)

V **Příloze I.** uvádíme plné znění **Primárního preventivního plánu ZŠ TGM v Hrádku nad Nisou pro školní rok 2005-2006.** Jeho autorem je drogová preventistka na této škole Mgr. Kateřina Feřtová.

„Nejúčinnější a nejlevnější prevencí je zdravá výchova dětí v rodině i ve škole. Dobrá výchova je i programem prevence jednotlivých zdraví poškozujících a život znehodnocujících závislostí a jevů.“ (MŠMT, 1997, s. 29)

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 CÍLE A ÚKOLY VÝZKUMU

3.1.1 CÍLE VÝZKUMU

1. Zjistit, jak se vyvíjí pohled žáků na problematiku drog a jaké k nim zaujímají postoje.
2. Porovnat postoje žáků prvního a druhého stupně základní školy.
3. Vyvodit závěry a doporučení pro tvorbu školního primárního preventivního programu.

3.1.2 ÚKOLY VÝZKUMU

1. Jaké postoje zaujímají žáci k drogám na 1. stupni ZŠ?
2. Jaké postoje zaujímají žáci k drogám na 2. stupni ZŠ?
3. Liší se postoje žáků z 1. a 2. stupně ZŠ? Pokud ano, jak?

3.1.3 VÝZKUMNÝ VZOREK

Výzkum probíhal na základní škole T. G. Masaryka v Hrádku nad Nisou v prosinci školního roku 2005 – 2006. Výzkumu se zúčastnilo celkem 60 žáků : 30 žáků ze 4. a 5. tříd ve věku 10-11 let a 30 žáků z 8. a 9. tříd ve věku 14-15 let. Výzkumný vzorek představují pouze žáci zmíněné školy, neboť doporučení budou adresována do specifického primárního programu právě této školy.

3.2 METODY A REALIZACE VÝZKUMU

3.2.1 PŘEDVÝZKUM

Před samotným výzkumem postojů metodou sémantického diferenciálu jsme provedli (v listopadu 2005) předvýzkum formou dotazníků.

Cílem bylo zjištění úrovně znalostí žáků o drogách a získání dalších cenných statistických údajů. Výsledky byly zohledněny při tvorbě samotného sémantického diferenciálu a i využity ve výsledných doporučeních.

Dotazníky byly pro žáky obou stupňů rozdílné s několika otázkami shodnými pro lepší vzájemné porovnávání. Výzkumný vzorek pro předvýzkum je shodný se vzorkem pro výzkum postojů (viz. kapitola 3.1.3).

Přesnou podobu dotazníků uvádíme v Příloze II.

1. STATISTICKÉ ZPRACOVÁNÍ ODPOVĚDÍ - 1. STUPEŇ ZŠ (10-11 LET)

- **Znáš názvy nějakých drog?**

80 % žáků uvedlo alespoň jeden název drogy (marihuana 18×, heroin a kokain 12×, hašiš a pervitin 2×, alkohol a cigarety 1×). 20 % žádný název neznalo.

- **Kde nejčastěji slyšíš o drogách?** Na výběr možnosti: TV, časopisy, rodina, škola.

74 % uvedlo televizi, 20 % časopisy a 6 % školu. Nikdo neoznačil rodinu.

- **Patří mezi drogy alkohol a cigarety?**

76,7 % (23 žáků) ANO - 23,3 % (7 žáků) NE

- **Kouří někdo u vás v rodině?**

76,7 % ANO – 23,3 % NE

- **Setkal ses s drogou osobně (mimo cigaret a alkoholu)? Když ano, kde?**

93,3 % (28 žáků) se nesetkalo – 6,7 % (2 žáci) setkalo. Za místa označili „u kamaráda“ a „za svým domem“.

- **Reklamy na alkohol vysílají v televizi: vůbec – zřídka – často. Zakroužkuj.**

56,7 % (17 žáků) označilo možnost „ZŘÍDKA“, 43,3 % (13 žáků) možnost „ČASTO“. Ani v jednom případě nebyla vybrána možnost „VŮBEC“.

2. STATISTICKÉ ZPRACOVÁNÍ ODPOVĚDÍ – 2. STUPEŇ ZŠ (14-15 LET)

- **Jaké drogy podle tebe patří mezi tzv. lehké ? Napiš.**

Každý žák uvedl alespoň jeden název některých z drog, o kterých se domníval, že patří do skupiny lehkých. Uvedeny byly 27× cigarety, 17× alkohol, 13× káva, 12× marihuana, 2× hašiš a extáze, 1× lysohlávka a toluen).

- **Jaké drogy podle tebe patří mezi tzv. tvrdé? Napiš.**

Každý žák uvedl podle svého názoru alespoň jeden název tzv. tvrdé drogy. Uveden byl 20× pervitin a kokain, 19× marihuana, 14× heroin, 13× hašiš, 9× extáze, 8× lysohlávky, 5× opium a LSD.

- **Patří mezi drogy alkohol a cigarety?**

93,3 % (28 žáků) ANO – 6,7 % (2 žáci) NE

- **Kouří někdo u vás v rodině?**

66,7 % ANO – 33,3 % NE

- **Setkal ses s drogou osobně (mimo cigaret a alkoholu)? Když ano, kde?**

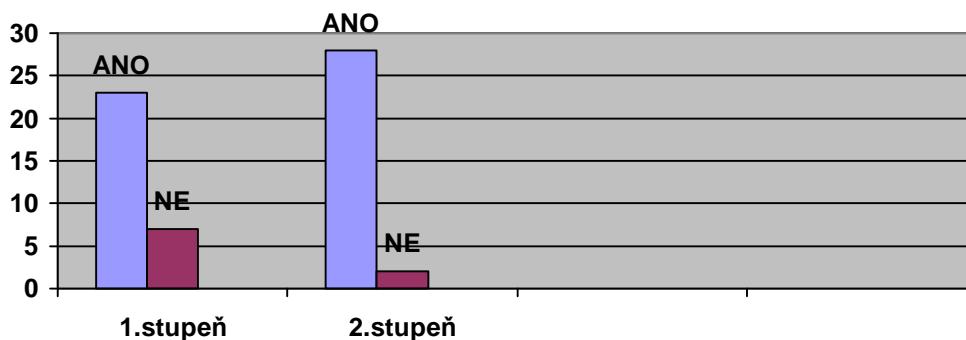
50 % žáků (15) uvedlo možnost ANO, 50 % NE. Uvedená místa kontaktu s drogou: venku u kamarádů 7×, na diskotéce 3×, na koncertu, v parku, na ulici, na nádraží a ve skateparku 1×.

- **Reklamy na alkohol vysílají v televizi: vůbec – zřídka – často. Zakroužkuj.**

83,3 % (25 žáků) označilo možnost „ČASTO“, 16,6 % (5 žáků) „ZŘÍDKA“. 0 % „VŮBEC“.

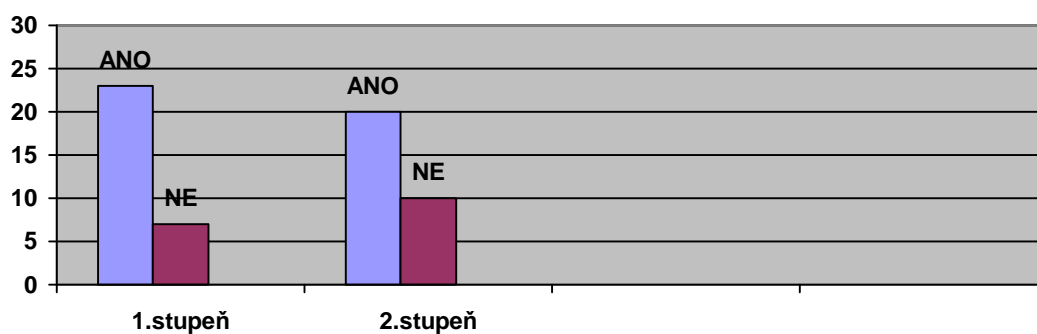
3. POROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ NA SHODNÉ OTÁZKY 1. A 2. STUPNĚ

Graf č.1: Patří alkohol a cigarety mezi drogy?

Alkohol a cigarety za drogy považují častěji žáci staršího školního věku. Žáci 2. stupně uvedli kladné odpovědi ve 28 případech, žáci 1. stupně 23 kladných odpovědí. Paradoxní však je, že žáci 1. stupně ve většině případů cigarety a alkohol za drogy považují, avšak jako konkrétní příklady drog je téměř neuvedli (viz. otázka č.1, str. 32).

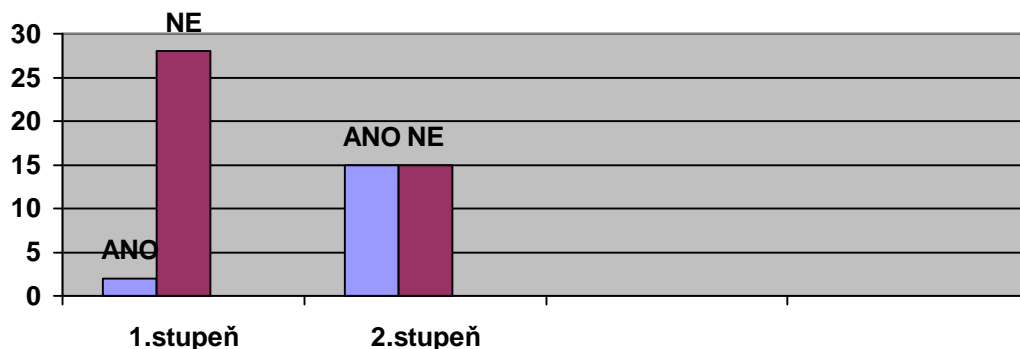
Graf č.2: Kouří někdo v tvé rodině?

Statistiky kuřáků v rodinách žáků jsou vyrovnané. Více než 7 z 10 žáků (1.stupeň) a více jak 6 z 10 žáků (2. stupeň) má v rodině kuřáky. V otázce však nebylo

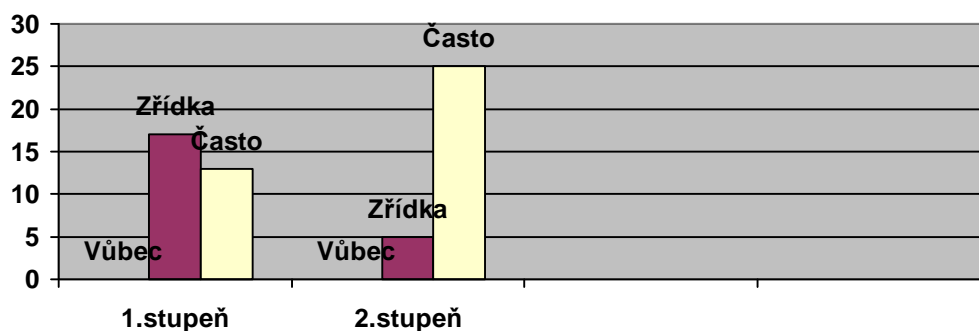
specifikováno, zda s těmito kuřáky žijí ve společných domácnostech nebo jací rodinní příslušníci (věk, pohlaví, příbuzenský vztah k respondentovi) jsou do otázky zahrnuti. Víme však, že pro nadpoloviční většinu je cigareta v rodině běžnou záležitostí.

Graf č.3: Setkal ses již s drogou?

Velký posun zaznamenáváme v otázce osobního setkání s drogou. Není upřesněno s jakými, ale předem jsme vyřadili alkohol a cigarety. Konzumace těchto drog je legální a jejich dostupnost nenáročná. Zařazení by proto značně zkreslilo výsledky. Oproti výjimečnému setkání se s drogou na 1. stupni (ve 2 případech) je posun na 2. stupni velmi patrný. Každý druhý žák staršího školního věku se s drogou setkal. Uvedená místa mají vždy něco společného s vrstevníky a partami. Jsou to místa, kde se s nimi nejčastěji setkávají (diskotéky) a kde s nimi tráví volný čas (ulice, parky).

Graf č.4: Jak vysílají reklamu na alkohol v TV?

Každý z oslovených 60 žáků se s reklamou na alkohol v televizi setkává. Názory na její frekvenci se liší. U starších žáků nejvíce hlasů získala možnost „často“, mladší žáci nejvíce uvedli možnost „zřídka“. Každý žák má svá osobní měřítka individuální, vyovídající hodnota tak může být zkreslena. Nižší procento u mladších žáků může souviset i s časy, kdy televizi sledují. Čím hlouběji do večerních hodin, tím se reklama vysílá častěji. Nicméně více jak polovina žáků uvedla, že s reklamou se dle jejich názoru setkává v televizi často.

3.2.2 TVORBA SÉMANTICKÉHO DIFERENCIÁLU

Charakteristiku sémantického diferenciálu (SD) jako výzkumné metody jsme již nastínili v kapitole 2.2.4.

Obecně platí, že sestavení sémantického diferenciálu je náročné a současně velmi důležité, neboť nevhodným zvolením pojmů (indikátorů) či škál může výsledky práce a jejich interpretaci zkreslit.

Před samotným sestavením jsme museli vzít v úvahu zejména věkovou odlišnost cílových skupin a jejich znalostí. Využili jsme zejména poznatků z našeho předvýzkumu (kapitola 3.2.1).

První cílovou skupinu tvořili žáci 1. stupně ve věku 10 - 11 let, druhou žáci 2. stupně ve věku 14 - 15 let.

Sestavení SD se skládá ze dvou základních částí:

- **výběrů pojmů (indikátorů)**
- **výběrů škál (adjektiv)**

A. Výběr pojmů

Výběr pojmů nebo jiných podnětů je jednou z nejdůležitějších částí práce. Musíme zvolit optimální počet pojmů, které pokládáme za přínosné pro výzkumný

problém. Vzorek musí být vybrán tak, aby reprezentoval části sémantického prostoru, v našem případě sémantického prostoru drog.

- Zvolili jsme tyto pojmy:
1. **DROGY**
 2. **ALKOHOL**
 3. **CIGARETY**
 4. **REKLAMA NA ALKOHOL V TELEVIZI**

B. Výběr škál

Rozlišujeme dvě kritéria určující výběr škál: kritérium reprezentativnosti a relevance ve vztahu k použitým pojmům.

Škály by měly reprezentovat tři hlavní faktory postojů:

- **faktor hodnocení (h):** představuje pocity a hodnocení posuzovacího objektu.

- **faktor potence (p):** představuje napětí, náročnost, energii a sílu, která je nutná na změnu určitého stavu. Jedná se o úsilí vložené do činnosti s posuzovacím objektem a o úsilí vynaložené na jeho získání.

- **faktor aktivity (a):** představuje aktivitu a dynamiku k posuzovacímu objektu.

Pro každý pojem jsme vytvořili 9 škál, z nichž se vždy tři vztahovaly k jednotlivým faktorům: 3 k faktoru hodnocení, 3 k faktoru potence a 3 k faktoru aktivity.

Použili jsme škály pětibodové, přestože dle C. E. Osgooda jsou nejúčelnější škály sedmibodové. Pětibodová stupnice je pro žáky přirozenější, mohou si v ní představit analogii se školní klasifikací. Jde tedy o bodování 5, 4, 3, 2, 1. Při zpracování je nutné dát si pozor na správné převedení reverzních škál (bodování opačné).

Každý pojem je uváděn na zvláštním listě se stejným souborem škál, pro příklad uvádíme škály k pojmu „ALKOHOL“ (s. 40).

Výzkum probíhal anonymně.

Při zadávání jsme žákům vysvětlili smysl výzkumu a způsob vyplňování (křížkováním). Při vyplňování se měli snažit řídit se nejen rozumovou úvahou, ale i svými pocity.

ALKOHOL

(h)*	Špatný						dobrý
(h)	Příjemný						nepříjemný
(h)	chvályhodný						nechvályhodný
(p)	Náročný						nenáročný
(p)*	Častý						řídký
(p)	Nedostupný						dostupný
(a)*	Stereotypní						originální
(a)	Módní						zastaralý
(a)*	Poklidný						vzrušující

Pozn.: hvězdičkou jsou označeny reverzní škály. Snažíme se tím v odpovědích zabránit tendencím ke stereotypům a zaujatosti. Žáci nemohou postupovat v seznamu dolů a označovat škály ve stejných bodech.

3.3 ZPRACOVÁNÍ A INTERPRETACE

VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

3.3.1 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ ŽÁKŮ 10-11 LET

Úkol č. 1: Jaké postoje zaujímají k drogám na 1. stupni ZŠ?

Budeme vycházet z tabulky č.1. Obsahuje průměrná skupinová skóre (\bar{x}) a směrodatné odchylky (SD) pro všechny pojmy ve faktorech hodnocení (H), potence (P) a aktivity (A).

Odpovědi jsme převedli na body. Na pětibodové škále hodnota 1 znamenala nejhorší hodnocení a současně nejnižší stupeň pro potenci a aktivitu. Hodnota 5 znamenala nejlepší hodnocení a současně nejvyšší stupeň pro potenci a aktivitu. Neutrální bod byla hodnota 3.

Tabulka 1: Hodnocení, potence a aktivita v postojích žáků k drogám na 1. stupni ZŠ

	Cigarety		Drogy		Alkohol		Reklama na alkohol v TV	
	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD
H	1,177	0,235	1,233	0,157	1,666	0,412	1,611	0,405
P	3,122	1,115	3,722	1,152	2,156	1,177	2,488	1,030
A	2,533	1,076	2,544	1,020	2,767	0,976	2,666	0,868

Získané údaje budeme zpracovávat pro každý faktor jednotlivě. Pro lepší orientaci uvádíme ke každému faktoru přehled adjektiv s neutrálním průměrem (2,5). Adjektiva jsou uvedena ve tvarech z listů sémantického diferenciálu.

Pro faktor hodnocení : 2,5 < pozitivní (dobrý, příjemný, chvályhodný)

2,5 > negativní (špatný, nepříjemný, nechvályhodný)

Pro faktor potence: 2,5 < silná (náročný, řídký, nedostupný)

2,5 > slabá (nenáročný, častý, dostupný)

Pro faktor aktivity: 2,5 < aktivní (originální, módní, vzrušující)

2,5 > pasivní (stereotypní, zastaralý, poklidný).

Nejprve se podívejme, jaké údaje jsme získali **k faktoru hodnocení**. Všechny hodnoty se pohybují v rozmezí od 1,177 do 1,666. Znamená to, že žáci prožívají sémantické pole „oblast drog“ negativně. Nejvíce negativně pak pojmy ALKOHOL a DROGY. Pojmy ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL též mají blízké podprůměrné hodnoty. Je třeba si všimnout také směrodatných odchylek, které ukazují na rozptyl hodnot kolem průměru. Jejich hodnoty jsou poměrně nízké, což znamená, že jednotliví žáci se v prožívání pojmů z hlediska faktoru hodnocení vzájemně neodlišují. Nejmenší rozptyl od průměru vidíme u pojmu DROGY.

U faktoru potence se hodnoty skupinového průměru pohybují v rozmezí od 2,156 do 3,722. Zde již nacházíme větších rozdílů v těchto hodnotách. Nejsilněji žáci prožívají pojmy DROGY (3,722) a CIGARETY (3,122). Znamená to, že na drogy a cigarety musí žáci vyvinout více energie, aby je získali než je tomu u pojmů REKLAMA NA ALKOHOL (2,488) a ALKOHOL (2,156). Alkohol je tedy z těchto pojmů nejsnadněji dostupný. U tohoto faktoru jsou vyšší směrodatné odchylky, svědčící o značnějším rozptylu v odpovědích.

U faktoru aktivity jsou rozdíly v hodnotách průměrných skupinových skóre nejmenší (2,533 – 2,767). Všechny pojmy jsou vnímány mírně aktivně. Nejvíce žáky vede k aktivitě v pojem ALKOHOL, který je prožíván nejvíce dynamicky a originálně.

Směrodatné odchylky u tohoto faktoru ukazují, že větší rozptyl v odpovědích nastal u pojmů CIGARETY a DROGY než u pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL.

Shrneme-li výsledky této analýzy, můžeme říci, že žáci (respondenti) neprožívají sémantické pole „oblast drog“ značně diferencovaně. To se týká mírného rozptylu mezi jednotlivými respondenty, stejně jako blízkému hodnocení pojmů.

3.3.2 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ ŽÁKŮ 14-15 LET

Úkol č. 2: Jaké postoje zauímají k drogám na 2. stupni?

Při vyhodnocování tohoto problému vycházíme z dat uvedených v tabulce č. 2.

Ta obsahuje průměrná skupinová skóre (\bar{x}) a směrodatné odchylky (SD) pro všechny pojmy ve faktorech hodnocení (H), potence (P) a aktivity (A).

Matematické zpracování jsme provedli stejným způsobem jako v kapitole 4.1.1. Hodnoty jednotlivých škálových bodů a faktorová analýza se od 1. stupně neliší, neboť jsme použili stejné listy se stejnými pojmy i škálami.

Tabulka č. 2: Hodnocení, potence, aktivita v postojích žáků k drogám na 2. stupni ZŠ

	Cigarety		Drogy		Alkohol		Reklama na alkohol v TV	
	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD	\bar{x}	SD
H	1,966	0,378	1,566	0,258	3,088	1,055	2,716	1,043
P	2,600	1,026	3,466	1,069	1,944	0,767	2,033	0,627
A	2,611	1,016	3,377	0,941	3,155	0,888	2,933	0,632

Získaná skupinová průměrná skóre **k faktoru hodnocení** se pohybují v rozmezí od 1,566 do 3,088. Žáci pozitivně hodnotí pojmy ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL, negativně pak pojmy CIGARETY a DROGY. Nejpozitivněji hodnotí pojem ALKOHOL (3,088). Nejvíce negativně pojem DROGY (1,566). Nízké průměrné směrodatné odchylky můžeme vidět u pojmů CIGARETY a DROGY, což vypovídá o malém rozptylu v odpovědích respondentů. Naopak velký rozptyl vidíme u dvojice pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL, což způsobily různé názory žáků na ně.

Různorodé hodnoty jsme naměřili **u faktoru potence**. Skupinové průměry se pohybují v rozmezí od 1,944 do 3,466. Nadprůměrné hodnoty má pojem DROGY (3,466). Znamená to, že žáci by museli vynaložit velkou energii na jejich získání, tj. tyto drogy jim jsou značně nedostupné. U pojmu CIGARETY jsme zaznamenali spíše průměrné hodnoty (2,600). Dvojice pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL mají skupinové hodnoty pod průměrem a jsou pro žáky nejsnadněji dostupné. Velký rozptyl v odpovědích nastal opět u pojmů CIGARETY A DROGY, malý naopak u ALKOHOLU a REKLAMĚ NA ALKOHOL.

Nadprůměrné hodnoty **u faktoru aktivity** se pohybují v rozmezí od 2,611 do 3,377. Sémantické pole „oblast drog“ tedy respondenti vnímají aktivně a dynamicky. Nejvíce pojem DROGY (3,377) a ALKOHOL (3,155), nejméně aktivně pojem CIGARETY, jehož skupinový průměr je mírně nadprůměrný (2,611). I u tohoto faktoru jsme získali obdobné výsledky průměrných směrodatných odchylek, kdy velký rozptyl odpovědí vidíme u pojmů CIGARETY a DROGY. Odpovědi se příliš nelišily u pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL V TELEVIZI.

Shrneme-li výsledky sémantického pole „oblast drog“ můžeme konstatovat, že žáci z 2. stupně ZŠ prožívají toto pole aktivně. U hodnocení a potence je tato jednotnost porušena. Zatímco pojmy CIGARETY a DROGY prožívají negativně a vyvolává u nich velké napětí, u pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL je napětí naopak malé a vnímají je pozitivně.

Úkol č.3: Liší se postoje žáků z 1. a 2. stupně ZŠ? Pokud ano, jak?

Pro posouzení tohoto úkolu jsme provedli dvě analýzy. Postupovali jsme podle ověřeného výzkumu F. N. Kerlingera (1972).

- **Analýza 1: Porovnání průměrných skupinových skóre na 1. a 2. stupni ZŠ a zjištění statisticky významných rozdílů mezi čísly.** Tyto rozdíly jsme získaly pomocí t-testů. K jeho výpočtu jsme užili průměrných směrodatných odchylek, jejich výběrových chyb a kvadratických průměrů výběrových chyb srovnávaných čísel. Vzorec pro výpočet jednotlivých dat uvádíme pod tabulkou, z které budeme vycházet. .

Vycházíme z tabulky č.3, na straně 46.

- **Analýza 2: Porovnání pojmů a jejich vzájemné rozmístění v sémantickém poli „oblast drog“.** Toto rozmístění jsme získali pomocí tzv. D- statistik. Pro analýzu platí, čím menší je D mezi dvěma pojmy, tím bližší jsou pojmy svým významem.

Vzorec pro výpočet D statistik uvádíme na str. 50.

Budeme vycházet z tabulky č.5 (str. 50) pro 1. stupeň a tabulky č.7 (str.51) pro 2. stupeň. .

Analýza 1:

Porovnání průměrných skupinových skóre a zjištění statisticky významných rozdílů

Tabulka č. 3: Hodnocení, potence a aktivita v postojích žáků k drogám na 1. a 2. stupni ZŠ

		1. stupeň ZŠ				2. stupeň ZŠ					
		\bar{x}_1	SD_1	n	SE_1	\bar{x}_2	SD_2	n	SE_2	SE_{1-2}	t-test
Cigarety	H	1,117	0,235	30	0,043	1,966	0,378	30	0,284	0,284	2,778
	P	3,122	1,115	30	0,204	2,600	1,026	30	0,187	0,277	1,884
	A	2,533	1,076	30	0,196	2,611	1,016	30	0,185	0,270	0,228
Drogy	H	1,233	0,157	30	0,029	1,566	0,258	30	0,047	0,181	2,341
	P	3,722	1,152	30	0,210	3,466	1,069	30	0,195	0,281	0,903
	A	2,544	1,020	30	0,186	3,377	0,941	30	0,172	0,253	3,292
Alkohol	H	1,666	0,412	30	0,093	3,088	1,055	30	0,140	0,212	6,700
	P	2,156	1,177	30	0,215	1,944	0,767	30	0,256	0,256	0,828
	A	2,767	0,964	30	0,176	3,155	0,888	30	0,162	0,238	1,630
Reklama na alkohol	H	1,611	0,405	30	0,073	2,716	1,043	30	0,190	0,203	5,443
	P	2,488	1,030	30	0,180	2,033	0,627	30	0,114	0,212	2,146
	A	2,666	0,868	30	0,154	2,933	0,632	30	0,115	0,192	1,390

Vysvětlivky zkratk v tabulce č. 3:

- \bar{x}_1, \bar{x}_2 průměrné skupinové skóre
- SD_1, SD_2 směrodatné odchylky
- n počet respondentů (30)
- SE_1, SE_2 výběrové chyby směrodatných odchylek
- SE_{1-2} kvadratický průměr výběrových chyb srovnávaných čísel
- t hodnota t-testu
- H, P, A faktory hodnocení, potence a aktivity

Výpočty v tabulce č.3:

$$SD_i = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n_i}} \quad SD_i \dots\dots\dots \text{směrodatná odchylka}$$

x_i naměřená škálová hodnota

\bar{x} průměrná škálová hodnota

$$SE_i = \frac{SD_i}{\sqrt{n_i}}$$

$$SE_{1-2} = \sqrt{(SE_1)^2 + (SE_2)^2}$$

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{SE_{1-2}}$$

K posouzení výsledků jsme zvolili hladinu významnosti **0,05**. Hladina významnosti představuje pravděpodobnost, že se zamítne nulová hypotéza. Porovnání postojů poté spočívá v přímém srovnání testové statistiky s kritickou t-mezí. V našem případě při hladině významnosti 0,05 a počtu 30 respondentů je kritická mez pro dvoustranný test **2,042**. Čím vyšší je korelace mezi oběma řadami měření, tím je větší testovací t- statistika. To má za následek nárůst síly testu. Každé měření jsme nahradili kvadratickou odchylkou od odpovídajícího průměru. Průměr kvadratických odchylek charakterizuje velikost rozptýlenosti původních měření. Následně jsme obě množiny analyzovali t- testem.

3.3.3 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V úvodu nabízíme změny u jednotlivých pojmů (indikátorů).

U pojmu CIGARETY došlo ke statisticky průkazné změně pouze u faktoru hodnocení. Žáci 2. stupně jej vnímají pozitivněji. U faktorů potence a aktivity ke statisticky průkazným změnám nedošlo.

U pojmu DROGY došlo k průkazným změnám u dvou faktorů – hodnocení a aktivity. Znamená to tedy, že žáci 2. stupně opět tento pojem vnímají pozitivněji, ale také ho prožívají aktivněji. U faktoru potence se také změna neprojevila.

Nejvýraznější změnu zaznamenáváme u pojmu ALKOHOL ve faktoru hodnocení. Žáci staršího školního věku tento pojem prožívají velmi pozitivně. Tuto změnu můžeme prokázat i na hladině významnosti 0,01. Ve faktorech potence a aktivity jsme průkazné změny nezaznamenali.

U čtvrtého pojmu REKLAMA NA ALKOHOL V TELEVIZI se statisticky průkazně zvýšily hodnoty faktorů hodnocení a potence. Žáci 2. stupně tento pojem vnímají nejen pozitivněji, ale i méně silněji.

Prokazatelné změny v sémantickém poli „oblast drog“ se týkaly všech námi vybraných pojmů – cigaret, drog, alkoholu i reklamě na alkohol v televizi. Z toho můžeme usuzovat i změny postojů v tomto sémantickém poli.

Změny postojů se nejvíce projevíly ve faktoru hodnocení (u všech pojmů), dále ve faktoru aktivity (pouze pojem DROGY) i potence (pouze pojem REKLAMA NA ALKOHOL).

Postoje k drogám se u žáků staršího školního věku stávají pozitivnějšími (žáci drogy vnímají lépe, příjemněji a chvályhodněji). Je varující, že největší změna postojů se týká cigaret a alkoholu. Soudíme, že tento stav souvisí zejména s faktem, že cigarety i alkohol patří mezi drogy legální, společností tolerovanými a žáci k nim mají snadný přístup i v běžném životě. Z předvýzkumu (kapitola 3.2.1) se například dozvídáme, že v rodinách kuřáků se pohybují až tři čtvrtiny žáků obou stupňů. Postoje k pojmu DROGY (z předvýzkumu víme, že si pod ním žáci představují zejména drogy nelegální) se změnil v aktivitě. Žáci z 2. stupně mají k drogám aktivnější postoj, drogy pro ně představují objekt módnější, originálnější a více vzrušující, než pro žáky z 1. stupně. I toto může být jeden z důvodů prvních experimentů s nimi. Naopak žáci 1. stupně mají odlišné postoje k reklamě na alkohol v televizi než jejich starší spolužáci. Reklama v televizi je pro mladší žáky vzácnější, méně častou a musejí vynaložit více úsilí, aby se s ní setkali. V čase, kdy televizi nejvíce sledují (pořady pro tuto věkovou kategorii), se s reklamou na alkohol setkávají minimálně.

Analýza 2:

Porovnání pojmů a jejich vzájemné rozmístění v sémantickém poli „oblast drog“.

Jestliže se pojmy nacházejí v sémantickém prostoru těsně u sebe, jsou pro respondenty podobné svými významy. Naopak, jsou – li vzdáleny, liší se i svými významy.

Pro zjištění jsme použili tzv. D – statistiky. Vycházeli jsme z tabulky č.3 (na str.45) ze získaných průměrných škálových hodnot srovnávaných pojmů. Výsledky jsme zanesli do D – matic (tabulky č. 6 a 7).

D jsme vypočítali podle vzorce: $D_{ij} = \sqrt{\sum (x_i - x_j)^2}$

D_{ij} D – statistika

x_1, x_2 průměrné škálové hodnoty

Tabulka č. 4: Srovnání pojmů podle faktorů – 1. stupeň

	CIGARETY	DROGY	ALKOHOL	REKLAMA NA ALKOHOL
Hodnocení	1,117	1,233	1,666	1,611
Potence	3,122	3,722	2,156	2,488
Aktivita	2,533	2,544	2,767	2,666

Tabulka č. 5: D – matice pro 1. stupeň

	Cigarety	Drogy	Alkohol	Reklama na alkohol
Cigarety	xxxxxxxxxxxx	0,603	1,108	0,780
Drogy	0,603	xxxxxxxxxxxx	1,771	1,296
Alkohol	1,108	1,771	xxxxxxxxxxxx	0,351
Reklama na alkohol	0,780	1,296	0,351	xxxxxxxxxxxx

Z D – matice pro 1. stupeň vyplývá, že nejbliže mají k sobě dvojice pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL V TELEVIZI (0,351) a dvojice pojmů CIGARETY a DROGY (0,603). Naopak nejdále má k sobě dvojice pojmů ALKOHOL A DROGY (1,771).

Tabulka č. 6: Srovnání pojmů podle faktorů – 2. stupeň

	CIGARETY	DROGY	ALKOHOL	REKLAMA NA ALKOHOL
Hodnocení	1,966	1,566	3,088	2,716
Potence	2,600	3,466	1,994	2,033
Aktivita	2,611	3,377	3,155	2,933

Tabulka č. 7: D – matice pro 2. stupeň

	Cigarety	Drogy	Alkohol	Reklama na alkohol
Cigarety	xxxxxxxxxxxx	1,230	1,413	1,406
Drogy	1,230	xxxxxxxxxxxx	2,206	1,890
Alkohol	1,413	2,206	xxxxxxxxxxxx	0,441
Reklama na alkohol	1,406	1,890	0,442	xxxxxxxxxxxx

Z D – matice pro 2. stupeň vyplývá, že nejbližší mají k sobě dvojice pojmů ALKOHOL a REKLAMA NA ALKOHOL V TELEVIZI (0,442) a dvojice pojmů DROGY a CIGARETY (1,230). Naopak nejdále má k sobě dvojice pojmů DROGY a ALKOHOL (2,206).

Z analýzy dat obou D – matic jsme zjistili shodné výsledky. Žáci obou stupňů obdobně chápali pojmy ALKOHOL a REKLAMU NA ALKOHOL V TELEVIZI a CIGARETY a DROGY. Odděleně od sebe pak chápali pojmy ALKOHOL a DROGY. Již z volby názvů první dvojice pojmů (alkohol a reklama na něj) je zřejmý jejich blízký vztah. Žáci se s reklamou na alkohol setkávají v reklamních blocích všech našich komerčních i veřejnoprávních stanic. Přesnější analýzou programových skladeb bychom získali nejfrekventovanější časy těchto reklam. Dovolujeme si však soudit, že reklamy na alkohol přibývají s rostoucím časem k večeru. Proto žáci 1. stupně sledují tyto reklamy méně (viz. předvýzkum, kapitola 3.2.1) a hodnotí je negativněji (viz. kapitola 4.1.1). Žáci 2.stupně reklamu na alkohol jako běžnější součást jejich životů vnímají pozitivněji a neprožívají ji tak silně. Velmi zajímavé páry z hlediska našeho výzkumu tvoří pojmy cigarety a drogy (blízké) a drogy a alkohol (vzdálené). Znamená to tedy, že cigarety jako jednoho ze zástupců legálních drog s ostatními (nelegálními) drogami slučují. Druhého zástupce alkohol naopak od nich oddělují.

3.4 DISKUSE

V závěru výzkumu je také třeba zvážit, které faktory a okolnosti mohly jeho výsledky ovlivnit.

Pro kvalitu výzkumu je velmi důležité již samotné vytvoření schématu sémantického diferenciálu. Výběr pojmů a škál s adjektivy závisí pouze na posouzení výzkumníka a může být zdrojem určitého zkreslení.

Všechny složky sémantického diferenciálu jsme byli nuceni přizpůsobit námi vybraným cílovým skupinám. Zejména jsme museli vzít v úvahu cílovou skupinu žáků 1. stupně ZŠ. Pokud by zejména tito mladší žáci vnímali pojmy a škály nepřiměřeně, mohla by nastat situace, že na škálách zvolí neutrální body a tím se vlastně vyhnou vyjádření vlastního stanoviska. Pro zamezení tohoto jevu jsme provedli tzv. předvýzkum. Zjistili jsme v něm a ověřili si, jak žáci 1. i 2. stupně zvolené pojmy chápou, co si pod nimi představují a jak rozumí uvedeným adjektivům. Po jeho vyhodnocení jsme vybrali pojmy obecné, bez dalších upřesnění. Též jsme upravili počet pojmů na čtyři. Jsme si vědomi, že tento počet nemusí dostatečně reprezentovat sémantický prostor „oblast drog“. Žáci se ale s tímto typem výzkumu setkali poprvé a neměli s ním v minulosti žádné zkušenosti. Proto by hrozilo, že při obsáhlé a podrobné formě vyplňování by se žáci nedokázali dostatečně soustředit a výsledky by tak mohli zkreslit.

Pro obě cílové skupiny jsme zvolili stejné schéma sémantického diferenciálu z důvodu co největší transparentnosti při porovnávání změn v jejich postojích k drogám.

Připouštíme, že zejména pro žáky 2. stupně by bylo možné vybrané pojmy ještě přesněji konkretizovat např. zařazením pojmů MARIHUANA, TVRDÝ ALKOHOL či PIVO. Pro potřeby našeho srovnání jsou však námi vybrané pojmy dostačující. Pro hlubší zkoumání postojů jednotlivých cílových skupin (např. k alkoholu, lehkým drogám) by bylo vhodné provést samostatné výzkumy na tato témata.

Validitu použitých škál je možno provést faktorovou analýzou. Naše zkušenosti a znalosti nám toto ověření neumožnily. Převážně jsme proto použili škály, jejichž

validita byla prověřena předchozími odborníky. Pouze 3 z 9 škál jsme navrhli sami, neboť se domníváme, že lépe vystihují sémantická pole jednotlivých pojmů.

Všechny škály jsme uvedli u všech pojmů jednotně, jak doporučuje i Osgood (1957). Použití různých škál by jednotlivé pojmy více přiblížilo, ale mohlo by to vést i k nepřesnostem a nejasnostem v závěrečném srovnávání změn v postojích.

Pro konečné vyhodnocování výsledků t – testů jsme stanovili hladinu významnosti 0,05. Znamená to tedy, že z 95 % existují statisticky významné rozdíly mezi hodnotami porovnávaných čísel. Domníváme se, že vzhledem k našemu malému počtu žáků je tato hladina dostatečná.

Též je třeba zvážit, zda na naše výsledky může mít vliv počet respondentů. Zda bychom došli k jiným závěrům, kdyby byli respondenti vybráni i z jiných základních škol (hrádeckých či libereckých). Nedovolujeme si předvídat takový výsledek, ale je pravděpodobné, že větší rozmanitost i počet respondentů by byly pro výzkum přínosné. Současně dodáváme, že během popisu našeho výzkumu jsme několikrát uvedli, že výzkumný vzorek byl vybrán pouze z jedné školy záměrně s ohledem na konkrétní cíle tohoto výzkumu. Pro úplnost uvádíme, že počet 30 žáků z 1. stupně představuje nadpoloviční většinu všech žáků této věkové kategorie na ZŠ TGM Hrádek n/Nisou. Podobně počet 30 žáků z 2. stupně tvoří nadpoloviční většinu této věkové kategorie na škole. Domníváme se tedy, že k zmapování postojů žáků těchto věkových kategorií školy je počet dostatečný.

3.5 VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU PŘI TVORBĚ ŠKOLNÍHO PREVENTIVNÍHO PLÁNU

Jedním z cílů této práce je i využití našich výsledků ve školní praxi. Dovolujeme si v této kapitole doporučit několik konkrétních bodů (příkladů), které by mohly protidrogovou prevenci na školách doplnit a zkvalitnit.

Při doporučování jsme vycházeli jak z výsledků výzkumů postojů žáků ZŠ, tak z vlastních zkušeností a postřehů naší pedagogické praxe. Velký význam mají však i specifika konkrétních škol (v našem případě v pohraničním městě Hrádku nad Nisou).

Uvádíme přehled našich bodů pro tvorbu školních primárních preventivních plánů (ŠPPP), které dále budeme charakterizovat a popisovat:

- provázanost 1. a 2. stupně
- peer programy
- spolupráce s rodiči
- spolupráce s ostatními školami ve městě (popř. mezinárodní spolupráce)
- spojování legálních a nelegálních drog
- pohybové aktivity
- tipy na společné exkurze (Liberecko)
- interaktivní programy ve výuce
- mediální výchova

1. Provázanost 1. a 2. stupně ZŠ

Realizace primární prevence musí být přizpůsobena cílovým skupinám, pro které je určena. Věkové a individuální rozdíly žáků obou stupňů ZŠ proto nutí tyto programy rozčleňovat a rozlišovat.

Na prvním stupni optimální programy působí především na ovlivnění zdraví žáků (tělesného, duševního, sociálního), na zvyšování sebevědomí, na nácvik vzájemné úcty a na zvyšování poznání spolužáků a dospělých. Na stupni druhém (mělo by být již i na 1. stupni) se zejména klade důraz na aktivní práci každého jednotlivce v rámci vrstevnické skupiny. Stanovují se pravidla soužití, jako jsou umění naslouchat, pravdomluvnost, důvěryhodnost a řešení konfliktů.

Jednou z forem, jak pěstovat v žácích toleranci k odlišnostem, je propojení obou stupňů ZŠ. Některé školy se v současné době naopak snaží oba stupně oddělit. Nejenom po stránce výuky a jejích metod, ale i po formální stránce. Třídy prvního stupně často sídlí v samostatných patrech či oddělených budovách. Žáci tak během školního roku přicházejí s mladšími (staršími) spolužáky pouze výjimečně.

Myslíme si proto, že větší provázanost by byla prospěšná.

Starší žáci by se každodenně mohli setkávat s mladšími a naopak. Setkávali by se během dne v prostorách školy či by společně trávili přestávky ve třídách, na chodbách či školních hřištích. Učili by se mezi sebou aktivně žít, pomáhat si a bavit se. Tento stav by více odpovídal realitě života mimo školní prostředí. Starší žáci by mohli představovat určitou pomoc a ochranu a současně být určitými vzory pro mladší žáky. Aby se nestali vzory negativními, musí fungovat zejména vztahy mezi nimi a jejich učiteli.

Protidrogové programy by poté mohly s tímto stavem počítat. Do různých protidrogových aktivit by žáci byli zapojováni společně. Starší žáci by učili mladší. Za příklad těchto aktivit uvádíme společné projekce, sportovní školní dny či kulturní akce. Jako velmi prospěšné mohu uvést příklady společných akcí pro žáky obou stupňů (sportovní hry či školní jarmark) při ZŠ TGM Hrádek n/N). Zejména starší žáci projevují velkou toleranci k žákům mladším, pomáhají jim a rádi pro ně disciplíny či vystoupení připravují.

2. Peer programy

Peer programy představují další z protidrogových aktivit. Jsou aktivitou náročnou na přípravu a vedení, ale v praxi poměrně účinnou. Jejich principem je aktivní zapojování předem připravených vrstevníků (žáků). Tito žáci (peer aktivisté) pod vedením učitelů či odborníků připravují programy a akce pro ostatní spolužáky.

Jestliže se cílová skupina s těmito aktivisty ztotožní, lépe pak nabyté dovednosti a postoje uplatní ve svých životech. Je prokazatelné, že žáci ke svým spolužákům mají bližší vztah než k dospělým a snadněji přijímají nové podněty. V životě se totiž dostávají do velmi podobných situací.

Účinné programy protidrogové prevence nemohou jen informace předávat, ale musí žáky do činnosti aktivně zapojovat. Za příklady možné náplně peer programů uvádíme výtvarné činnosti, společenské hry, relaxační techniky, základy sebeobrany či návštěvy léčeben. Součástí peer programů jsou společné diskuze na dané téma (např. škodlivost kouření) a práce ve skupinách na konečných výstupech.

Cílem peer programů je snaha o ovlivnění počátku užívání a zneužívání drog. Aktivity se proto vztahují např. k posilování sebevědomí, k nácviu dovedností, jak se vypořádat s problémovými situacemi, k dovednostem jak odmítnout nabízené drogy či k zlepšení komunikace.

3. Spolupráce s rodiči

Rodiče patří mezi nepostradatelné a velmi důležité subjekty protidrogové prevence. Spolupráci s nimi můžeme rozdělit na dvě hlediska: na spolupráci při již zjištěném problému dítěte a na spolupráci při přípravě školní prevence. Obě hlediska jsou dle našeho názoru velmi důležitá.

Je velmi neodpovědné a nebezpečné, pokud škola při řešení těchto problémů nespolupracuje dostatečně s rodiči. Doporučujeme rodiče včas a pravidelně informovat o činnosti školy v této oblasti. Není možno spoléhat pouze na třídní schůzky! Rodiče by měli vědět o konzultačních hodinách primárního preventisty a výchovného poradce na škole a tuto dobu maximálně využívat. Trendem ovšem je, že s rodiči těch nejproblémovějších žáků je často spolupráce nejobtížnější.

Rodiče však škola musí nejen informovat, ale i zapojovat do svých programů. Zapojení neznamená pouze to, že je škola zve jako diváky na své akce (i to je samozřejmě velmi prospěšné), ale tyto programy i s nimi aktivně připravuje a konzultuje. Za příklad uvádíme školní jarmark při ZŠ TGM Hrádek nad Nisou. Každoročně si každá třída této školy připravuje vystoupení na dané téma. Na přípravě těchto vystoupení se podílejí i samotní rodiče. Kromě pomoci mimo školu (šití kostýmů, výroba kulis) pravidelně docházejí do školy a pomáhají se samotným nácvikem. Přirozeně se pohybují v prostředí školy, poznávají její chod a její atmosféru.

Při sportovních akcích mohou rodiče plnit funkce rozhodčích, pořadatelů či servisu pro žáky. Ze zkušeností víme, že někteří žáci mnohem lépe při a po těchto akcích s rodiči komunikují, snáze se jim svěřují a společně řeší problémy.

Vhodným prvkem mohou být i návštěvy rodičů na určitých hodinách. Vedení školy by tomuto kroku nemělo bránit. Důležité ovšem je prokonzultovat návštěvu předem se samotným žákem. U některých jedinců může být návštěva rodiče stresujícím faktorem. Vhodnými hodinami se jeví hodiny občanské a rodinné výchovy, kde mohou rodiče předat své zkušenosti, s žáky diskutovat a případně poradit. Současně tím změním i určitý stereotyp ve výuce, kdy s nimi mluví někdo koho znají a potkávají i mimo školu.

Aktuálním tématem spolupráce s rodiči je povinné sestavování a volba školských rad. Tyto rady jsou složeny ze zástupců zřizovatelů, pedagogů a právě rodičů. Školská rada se nejen vyjadřuje k návrhům školních vzdělávacích programů, schvaluje školní řád a pravidla pro hodnocení, ale i podává podněty řediteli školy ve věci primární prevence. Přes tyto volené zástupce rodičů má škola možnost rodiče aktivně zapojovat, společně plánovat vhodné akce a besedy či připravovat kulturní (výstavy, divadlo) a sportovní akce.

Velmi prospěšné je zapojení rodičů přímo i do oblasti specifické drogové prevence. Škola by se měla snažit zjistit (např. formou dotazníků), kteří rodiče mohou a chtějí přispět ke zlepšení specifické primární prevence na škole a snažit se s nimi spolupracovat. Aktivně se mohou zapojovat zejména lékaři, sociální pracovníci, policisté, celníci. Společně s pedagogy by připravovali pro žáky (ale i pro další rodiče) akce o problematice drog, alkoholu či cigaret.

4. Spolupráce s ostatními školami (popř. mezinárodní spolupráce)

Školy nesmí zůstat se svými vytvořenými preventivními plány izolovány. Již při jejich přípravách musí počítat s meziškolní spoluprací. Měli by dlouhodobě komunikovat se školami, které se nacházejí ve stejném městě či blízkém okolí. Partnery mohou být jak školy základní, tak školy praktické (dříve zvláštní) a střední. Tato spolupráce se může rozvíjet v mnoha aspektech specifické i nespecifické prevence.

Z možných společných projektů škol uvádíme např.:

- workshopy (akce na dané téma s určitými výstupy)
- sportovní akce (atletika, kolektivní hry, tanec, aerobic)
- peer programy (viz. str. 54)
- literární soutěže (eseje, poezie na určitá témata)
- výstavy (práce žáků)
- vědomostní soutěže (oblast drog)
- dramatizace (celospolečenská témata, modelové situace, řešení konfliktů)

Žáci i pedagogové si při těchto akcích mohou předávat zkušenosti a zážitky nejen z oblasti drog.

Za velice prospěšnou považujeme spolupráci mezinárodní. Vytváření různých mikroregionů a partnerských škol v zahraničí přispívá k poznávání odlišných životních stylů dětí a mládeže, jejich zájmů, radostí a problémů. Společné akce žáků z různých zemí představují obrovský potenciál pro výměnu zkušeností a poznatků i v protidrogové prevenci.

Hrádek nad Nisou se nachází v trojzemí ČR, SRN a Polska. V určitém místě se zde setkávají uvedené tři státy. Proto by škola TGM i ostatní školy z různých příhraničních regionů měly této polohy využít a navázat daleko bližší spolupráci s konkrétními školami např. formou workshopů. Vedoucí na těchto akcích plní funkci dozoru a poradce po stránce jazykové, neměli by však dělat to, co zvládnou samotní

žáci. V současné době probíhá projekt mezinárodního dětského parlamentu jako obdoby školních parlamentů, kde žáci mohou sdělovat své postřehy, podněty a stížnosti k životu na jejich škole.

5. Spojování legálních a nelegálních drog

Z našeho výzkumu vyplynulo, že žáci alkohol s přibývajícím věkem více oddělují od nelegálních drog. Tyto postoje se musí promítnout i ve školních primárních preventivních plánech.

Legální drogy představují u dospívající mládeže závažný problém samy o sobě. Závislost na nich vzniká rychleji než v pozdějších letech, a zejména alkohol je pro děti a dospívající mimořádně nebezpečný a to, i u těch, kdo na něm (ještě) závislí nejsou. Jedná se např. o úrazy, otravy, dopravní nehody nebo násilnou trestnou činnost pod vlivem alkoholu.

Legální drogy zvyšují míru rizikových faktorů a tedy i možnost přechodu k nelegálním drogám. Žáci dokáží jednoznačně říct, že alkohol a cigarety k životu nepatří. V realitě se však chovají podobně jako dospělí odlišně. Alkohol a tabák jsou přítomny na mnoha oslavách či večírcích (nejen rodinných). Důvodem je skutečnost, že alkohol jako pochutina vyvolává příjemné prožitky, uvolnění a veselost. Na druhé straně vyvolává závislost a vážně poškozuje naše zdraví. Na žáky bychom měli působit hlavně z tohoto hlediska.

Možnou metodu představují skupinová sezení a besedy. Žáci při nich předvádějí modelové situace a následně je rozebírají a diskutují o nich. Za důležitou složku těchto aktivit považujeme naučit žáky odmítat nabízenou drogu, alkohol a cigaretu. Existuje mnoho modelů nácviku tohoto odmítání. Umění říci „NE“ patří k základům asertivního chování všech lidí.

6. Pohybové aktivity

Pohybová aktivita patří k hlavním složkám nespecifické primární prevence. Nadneseně můžeme prohlásit, že léčí místo medikamentů a sportování může být tou správnou drogou. Žáci sportují většinou ve skupinách, kde se na ně může pozitivně promítat vliv těchto skupin.

Pohyb na škole může být veden formou sportovních kroužků. Vhodná je i spolupráce s Asociací školních sportovních klubů (AŠSK), která může finančně přispět i na nesoutěžní sporty.

Zaměřit bychom se měli na pohybové hry se sociálním učením, netradiční pohybové aktivity (např. lezecké stěny, bojová umění) a aktivity v přírodě (turistika, vodáctví, orientační běhy). Všude bychom však měli využívat herní formu. Dobrodružstvím s určitou dávkou rizika přineseme nevšední prožitky, posílíme sebedůvěru a sebeúctu i důvěru k ostatním. Všechny aktivity by měly vyžadovat určitou nutnost spolupráce a komunikace mezi žáky.

Hry je nutno řadit v jistém sledu. V úvodu zařazujeme seznamovací hry neboli tzv. „ice breakers – lamače ledů“. Hry by měly pobavit, nikoho nevyřadit.

Každý primární preventista by měl mít k dispozici zásobník těchto her (venku i v tělocvičně). Tyto hry by měly poté být k dispozici všem učitelům 1. i 2. stupně pro využití nejen po vyučování, ale i v samotných předmětech.

7. Tipy na společné exkurze

V rámci specifické primární prevence doporučujeme návštěvy či exkurze do zařízení, které pracují v oblasti drog. Žáci se zde mohou blíže seznámit s problematikou prevence závislostí v praxi a pracovníci jim mohou odborně zodpovědět vše, co je zajímavé.

Zaměřujeme se pouze na oblast města Liberce a jeho okolí. Ke každému místu přidáváme stručnou charakteristiku.

K – centrum (Kontaktní centrum pro lidi ohrožené drogou). V primárním plánu ZŠ TGM Hrádek n/N je uvedeno, ale pro úplnost jej uvádíme i v těchto doporučeních. Adresa: Rumunská ul., Liberec. Cílem tohoto centra je péče o lidi postižené (ohrožené) drogou. Péče je anonymní a bezplatná. Poskytuje se zde výměnný program stříkaček, hygienický servis či poradenství.

Detox (Detoxikační centrum) se nachází na psychiatrickém oddělení v areálu Nemocnice Liberec (Husova ul.). Cílem tohoto centra je detoxikace pacientů starších 15 let obojího pohlaví před jejich nástupem na dlouhodobý léčebný pobyt nebo do ambulantní péče. Průměrná doba pobytu je zde 7 dní, pobyt je dobrovolný.

TKDZ (Terapeutická komunita pro drogově závislé) v Nové Vsi u Chrastavy. Lidé se většinou nedokáží sami dobrovolně zbavit závislostí na drogách. Mnohdy však i nechtějí – droga jim něco dává, ale i velmi bere. Měli by proto s žáky mluvit v tom smyslu, že cena za závislost je příliš vysoká. Příklady mohou vidět právě v komunitě v Nové Vsi. Je určena pro 12 až 15 lidí, pobyt zde trvá maximálně 18 měsíců. Lidé tráví první 4 měsíce v izolaci, poté mohou jít ven a za svou rodinou, poslední 4 měsíce si hledají práci. Následuje obvykle doléčovací proces.

Doléčovací centrum Nová Ves (při TKDZ). Nabízí ambulantní pomoc lidem, kteří absolvovali dlouhodobou léčbu, či sami alespoň tři měsíce abstinují.

8. Interaktivní programy ve výuce

Pouze informační akce nejsou v primární prevenci účinné a úspěšné. Na žáky mohou působit stereotypně, odtaziťe a nudně. Co uslyší, hned zapomenou.

Doporučujeme proto co nejvíce využívat interaktivních programů v konkrétních předmětech 1. i 2. stupně ZŠ. Mezi vhodné předměty patří rodinná výchova, občanská výchova, český jazyk, prvouka, přírodověda, vlastivěda, biologie, chemie, tělesná a výtvarná výchova či základy společenských věd. Samozřejmě je možné uplatnění i v předmětech dalších.

Žáci v rámci těchto programů nejsou pasivní složkou, ale naopak se sami zapojují do vyučovacího procesu. Samostatně nebo ve skupinách řeší zadané úkoly, komunikují mezi sebou i učitelem a uplatňují své postřehy, nápady a názory.

Jako prostředek pro interaktivní programy slouží tzv. interaktivní tabule. Tato zařízení jsou napojena na osobní počítače, projektory a internet. Žáci pomocí elektronických tužek s učitelem aktivně spolupracují. Krok po kroku dotvářejí obsah, doplňují informace či posouvají děj. Jsou nuceni hledat optimální řešení pro různé situace. Tvorba programů je snadná pro každého učitele.

V současné době již existují programy zaměřené na drogovou prevenci. Mezi nejpopulárnější by mohly patřit tyto projekty:

- škodlivé látky v cigaretách. Žáci sledují co se děje s cigaretovým kouřem v těle člověka. Dozví se, jaké škodlivé látky cigarety obsahují a co v těle způsobí. Každý sám si může virtuálně vyzkoušet, jak se bude měnit jeho kondice v závislosti na počtu vykouřených cigaret.
- dávky alkoholu. Žáci srovnávají reakce organismu po určitých dávkách alkoholu. Vyzkouší si např. jízdu na kole pod vlivem alkoholu, nebo si mohou spočítat, jak dlouho jim alkohol vydrží v těle.
- první pomoc. V tomto projektu se žáci seznamují s první pomocí. Musí reagovat na konkrétní zranění. Mezi položky patří i otrava alkoholem.

Každý učitel při přípravě tématických plánů si již dopředu může tyto programy připravit podle konkrétních témat a do svých plánů zařadit.

9. Mediální výchova

Výzkum změn postojů žáků k reklamě na alkohol v televizi představoval složku mediálního vlivu na žáky. Vliv médií na žáky v současné době neustále roste. Jak prostřednictvím časopisů, knih, ale zejména televizí a internetu.

Ve školství je snaha o co největší využití internetu žáky ve výuce i domácí přípravě, ale často se zapomíná na učít žáky takto získané informace vyhodnocovat, třídit a využívat. Při obrovském množství informací by si měl žák umět vybrat to, co je pravdivé, důvěryhodné, přijatelné a pro něj vhodné.

Internet nabízí spoustu informací i z oblasti drog. Od odborných studií po laické postřehy a doporučení. U žáka bez základní mediální osvěty (např. od učitele) hrozí nebezpečí negativního vlivu těchto informací.

Přínosnou aktivitu by proto představovalo vytvoření školních internetových stránek žáků či žakovských sekcí na oficiálních stránkách školy. Žáci by zde mohli prezentovat své názory ostatním, diskutovat s učiteli i rodiči. Stránky by mohly obsahovat různé ankety a testy (alkohol, cigarety, drogy, životní styl atd.), které by poté

mohly být pedagogy dále zpracovávány a využívány. Tištěnou obdobu internetových stránek by mohl plnit školní časopis. Důležité je, aby do jeho přípravy byli zapojeni i žáci.

4 ZÁVĚR

Naším výzkumem jsme zjistili prokazatelné změny v postojích žáků 1. a 2. stupně ZŠ ke všem, námi vybraným, pojmům – cigaretám, drogám, alkoholu a reklamě na alkohol.

Změny postojů se nejvíce projevily ve faktoru hodnocení, a to u všech pojmů. Ve faktoru aktivity pouze u pojmu drogy a ve faktoru potence pouze u pojmu reklama na alkohol v televizi.

Faktor hodnocení vyjadřuje pocity subjektivního hodnocení, jistý pocitový postoj. Faktor aktivity vyjadřuje aktivitu a dynamiku směrem k posuzovacím objektům (drogám) a faktor potence vyjadřuje zejména určitou sílu a energii k jejich získání.

Postoje k drogám se u žáků staršího školního věku stávají pozitivnějšími (žáci drogy vnímají příznivěji, příjemněji a chvályhodněji). Je varující, že největší změna postojů se týká cigaret a alkoholu. Soudíme, že tento stav souvisí zejména s faktem, že cigarety i alkohol patří mezi drogy legální, společností tolerovanými a žáci k nim mají snadný přístup i v běžném životě. Postoje k drogám (z předvýzkumu víme, že si pod ním žáci představují zejména drogy nelegální) se změnily v aktivitě. Žáci z 2. stupně mají k drogám aktivnější postoj, drogy pro ně představují objekt módnější, originálnější a více vzrušující, než pro žáky z 1. stupně. I toto může být jedním z důvodů prvních experimentů s nimi.

Naopak žáci 1. stupně mají odlišné postoje k reklamě na alkohol v televizi, než jejich starší spolužáci. Reklama v televizi je pro mladší žáky vzácnější, méně častou a musejí vynaložit více úsilí, aby se s ní setkali. V čase kdy televizi nejvíce sledují, (pořady pro tuto věkovou kategorii) se reklama na alkohol nevyskytuje.

Z uvedených zjištění si dovoluujeme tvrdit, že protidrogová prevence na 1. stupni je v současném stavu neúčinná. Můžeme sledovat velkou toleranci k alkoholu, který je pro žáky dostupný. U cigaret tomu tak však není. Vliv na tento stav u cigaret mají jistě různé protikuřácké kampaně. Pozitivně v rámci protidrogové prevence působí i protikuřácké reklamy v médiích.

V postojích k drogám můžeme vidět protiklad v jejich hodnocení a v aktivitě směrem k nim. Velké nebezpečí představuje fakt, že žáci, i přes negativní hodnocení, drogy aktivně vyhledávají. Naštěstí se zatím projevuje i jejich velká nedostupnost.

Konkrétní specifická prevence zaměřená na způsoby, jak předcházet užívání drog však na 1. stupni chybí. Pro učitele ze základních škol plyne, že musí věnovat stejnou pozornost drogám nelegálním i legálním (zejména pak alkoholu) a to již na 1. stupni ZŠ.

Závěrem si dovoluujeme říci, že použití metody sémantického diferenciálu ke zmapování postojů žáků k drogám, se nám vydařilo. Domníváme se, že tato metoda (i když náročná na přípravu a vyhodnocení) by mohla najít uplatnění nejenom v posuzování postojů k drogám. Základní školy by mohly touto metodou zkoumat změny postojů svých žáků v různých oblastech. Příkladem mohou být výzkumy při změnách ve výuce, nebo při zařazení nových školních předmětů.

Každý podobný výzkum se určitě vyplatí. Opět o trochu blíže poznáme naše žáky, kteří nám pomohou přiblížit jejich svět s jejich přáními a starostmi.

Je mnoho způsobů, jak k drogám přistoupit a žít s nimi. Důležité však je, abychom žáky do těchto procesů zapojili a společně se snažili najít tu optimální cestu. Cestu, která nás dovede k co nejmenšímu ohrožení našich dětí drogami. Je to cesta nekončící s mnoha zákrutami a nástrahami. Hlavní však je – nezůstat stát ...

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Beran, J.; Šoltysová, T.; Wasserbauer, S.; Žák, J. *Proč ???*. Jihlava: Idea, 1995. 56 s.
- Beran, J. *Droga a my*. 1. vyd. Jihlava: Idea, 1995.
- Čáp, J.; Mareš, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 654 s. ISBN 80-7178-463-X.
- Hartl, P.; Hartlová, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- Hendl, J. *Přehled statistických metod, zpracování dat*. Praha: Portál, 2004. 554 s. ISBN 80-7178-820-1.
- Homola, M.; Trpišovská, D. *Psychologie osobnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1991. 168 s.
- Kerlinger, F. N. *Základy výzkumu chování*. Praha: Academia, 1972.
- MŠMT: *Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení*. Praha: MŠMT, 1997.
- Nakonečný, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0690-7.
- Nešpor, K.; Czémy, L.; Pernicová, H. *Prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: BESIP MV, 1994. 124 s.
- Nešpor, K.; Czémy, L.; Pernicová, H. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1995. 145 s.
- Nešpor, K.; Czémy, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha, Sportpropag, 1995. 187 s.
- Nešpor, K.; Provazníková, H. *Slovník prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: Fortuna, 1997. 57 s.
- Nešpor, K. *Jak chránit děti před návykovými látkami*. Praha: Fortuna, 1997. 98 s.
- Osgood, S.; Suci, G.; Tannenbaum, P. *The measurement of Meaning*. Urbana: University of Illinois, 1957.

Pelikán, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 1995. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.

Presl, J. *Drogová závislost*. 2. vyd. Praha: MAXDORF, 1995. 86 s. ISBN 80-85800-25-X.

Průcha, J. *Pedagogický výzkum: uvedení do teorie a praxe*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1995. 132 s.

Sillamy, N. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2004. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

Vágnerová, M. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

Seznam příloh

Příloha I.

Školní primární preventivní plán ZŠ TGM Hrádek nad Nisou pro školní rok 2005-06

Příloha II.

Schéma dotazníků - předvýzkum

PŘÍLOHA I.

MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM

ŠKOLNÍ ROK 2005/2006

Charakteristika školy:

V současné době má škola 13 tříd, z toho dvě třídy s rozšířenou výukou TV. Počet žáků je 292. Do školy byli úspěšně začleněni i žáci jiné národnosti. Na škole funguje školní družina, ve které tráví po vyučování čas 60 žáků I. stupně. Školní družina má dvě oddělení.

S ohledem na zájmy žáků byly na II. stupni upraveny volitelné předměty: informatika, školní časopis, ruční práce, rýsování a modelování, sportovní hry a přírodovědná praktika. Žáci mají možnost navštěvovat různé kroužky a nepovinné předměty. V rámci školy působí školní parlament, na kterém se pravidelně scházejí zástupci žáků, účastní se ho i metodik primární prevence a zástupci školy. Každoročně organizuje škola noční výsadek a školní jarmark.

Minimální preventivní program (dále jen MPP) je zaměřen především na zdravý životní styl a prevenci sociálně patologických jevů – př. kouření, alkoholismus, gamblerství, drogová závislost, promiskuita, přenosné pohlavní choroby, záškoláctví, šikana, agrese apod.

Cíle MPP:

- sociální adaptace
- vytvoření přátelského kolektivu mezi žáky (třída, škola), vytváření důvěrné atmosféry mezi žáky a učiteli
- vést žáky k odpovědnosti (za své činy a chování, jednání ostatních, majetek)
- seberealizace žáka během vyučování nebo po vyučování (akce školního klubu, družina, kroužky zájmové činnosti, příprava na školní jarmark, mimoškolní akce,...)
- škola pomáhá žákům při profesionální orientaci (volba povolání)
- informovanost učitelů, žáků i jejich rodičů
- spolupráce škola – rodina
- řešení problémových situací
- právní aspekty sociálně patologických jevů
- mezilidské vztahy – lidská práva, práva dítěte, seznámení s Úmluvou o právech dítěte
- využívání skupinových forem práce během výuky

Realizace MPP:

1) I. stupeň ZŠ:

Tematické celky Čj, prvouky, Př, VV, HV, TV a vlastivědy jsou zaměřeny na zdraví, hygienu, režim dne, pracovní návyky, odpočinek, cviky proti únavě a stresu, správné držení těla, informace o lidském těle, chování mezi členy rodiny, základní informace z oblasti sexuální výchovy, dopravní výchovu, první pomoc, nácvik odmítnutí – „umění říci NE“ v souvislosti nejen s drogovou problematikou.

Výchova proti šikaně vyplývá ze stálého stmelování třídního kolektivu díky společným akcím (plavání, výlety, exkurze, soutěže, nácvik na školní jarmark,...), ze začlenění slabších žáků do kolektivu.

Učitelé dbají na správné dodržování zdravého životního stylu (pitný režim, skladba stravy,...). Nadále mají žáci možnost trávit velké přestávky na školním dvoře.

Velmi důležitá je spolupráce s rodiči!

2) II. stupeň ZŠ:

Dbá se na spolupráci v mezipředmětových vztazích (ORV, TV, VV, HV, Př, Ch, D)

ORV (6.-9. roč.): drogy, umění říci NE nejen v souvislosti s drogovou problematikou, návykové látky, pohlavní choroby, těhotenství, civilizační choroby, hygiena, party a jejich vliv na chování dětí, sekty, šikana, agrese, xenofobie, gamblerství, rasismus, kriminalita, zdravá výživa (hodnota potravin, jak zdravě hubnout, anorexie, bulimie a jejich dopad na psychiku jedince,...), rodina a její význam, chování při mimořádných událostech – teroristický útok, povodně, požáry,..., shromažďování zpráv ze sdělovacích prostředků, event. populárně-naučné literatury.

D (7. a 9. roč.): křesťanství, islám, antisemitismus, nacismus a fašismus.

VV (hl. 9.roč.): kresba z pocitu drogy, z obrázků sestavit příběh narkomana.

HV a TV (6. – 9. roč.): cviky proti únavě, stresu.

Př (8. roč.): pohlavní soustava – těhotenství, látky, kt. mají špatný vliv na vývoj plodu, jak se

chránit proti nechtěnému těhotenství, pohlavní choroby; dýchací soustava – negativní vliv kouření, rakovina plic,...

Ch (8. roč.): deriváty uhlovodíků - alkoholy, jejich účinky, snižování citlivosti smysl. orgánů, opojné účinky, volně a nezákonně prodávané drogy.

Při výuce bude uplatňován rozdílný přístup k problémovým žákům, včasné rozpoznání specifických poruch učení, dyslexie, dysgrafie, dyskalkulie apod. Na základě potřeby zajistí škola odbornou pomoc (pedagogicko-psychologická poradna). Škola se bude snažit vytvářet optimální podmínky pro vzdělávací proces, nejen během výchov dbát na kulturní a estetický rozvoj osobnosti žáků. Velké přestávky budou žáci za optimálního počasí trávit venku na školním dvoře.

2) Zájmová činnost žáků:

Na škole mají žáci možnost navštěvovat různé kroužky (např. kroužek angličtiny, němčiny a českého jazyka, zdravotnický kroužek, sportovní hry, country tance,...) a samozřejmě také přípravu na přijímací zkoušky na střední školy (český jazyk a matematika).

Další volnočasové aktivity se odvíjí od zájmů žáků a nabídky jiných institucí (DDM Drak, Sokol,...), které jsou vyvěšeny na nástěnce v přízemí vedle třídy 7.A.

3) Celoškolní akce:

- návštěvy divadel, muzeí, výstav a kin
- sběr papíru, plastových lahví a Tetra Paků
- sportovní akce (např. pětiboj Mikroregionu Hrádecko-Chrastavsko nebo mezinárodní sportovní turnaj,...)
- vánoční akce, akce ke Dni dětí
- exkurze: př. návštěva Terezie, Úřadu práce, pro zájemce návštěva Drážďan (Deutsches Hygiene Museum,...)
- školní výlety, cyklovýlety, lyžařský výcvik (žáci 7. ročníku)
- ples vycházejících žáků
- školní jarmark
- soutěže, olympiády (M, Čj,...)

4) **Schránka pro návrhy a připomínky:**

Umístěna u vchodu do budovy školy.

5) **Konzultační hodiny:**

Výchovná poradkyně:

Konzultační hodiny pro žáky i rodiče v pondělí 9:00 – 10:00 a ve středu 14:00 – 15:00, jinak dle telefonické dohody.

Primární preventistka:

Konzultační hodiny pro žáky i rodiče v úterý 8:00 – 9:30, jinak dle telefonické dohody.

Konzultační hodiny výchovné poradkyně a primární preventistky mají žáci zapsané v žákovských knížkách.

6) **Metodické pomůcky:**

Školní knihovna, propagační a naučný materiál (letáky, brožury), videotéka (drogy, třídění odpadu,...)

7) Snažit se využívat **školní časopis** (vede Mgr. M. Plášilová).

8) Využití nabídek přednášek *o. p. s. Maják pro ZŠ a spolupráce s dalšími odborníky* (Pedagogicko-psychologická poradna, K – centrum,..), *spolupráce s Městskou policií*.

9) **Jednorázové akce:**

9.1 exkurze: návštěvy K – Centra, Úřad práce (9. roč.), návštěva Terezína (9.roč.), ...¹

9.2 besedy: budu se snažit zajistit besedy s gynekologem pro dívky z 8. a 9. ročníku, besedu o drogách a odvykání pro žáky 6. – 9. roč., besedu o dospívání a šikaně pro žáky 6. a 7. roč.²

10) **Zveřejnění čísla Linky bezpečí:** (v rámci ORV ve všech ročnících)

10.1 Bezplatná (i z mobilních telefonů) Linka bezpečí s nonstop provozem: **800 155 555**.

¹ Plán exkurzí bude během školního roku doplňován

² Nemohu stanovit pevné datum

10.2 Linka vzkaz domů (bezplatná pouze ze všech pevných linek, nikoli mobilních telefonů), určená pro děti na útěku z domova **800 111 113**.

10.3 Děti, které mají přístup k internetu, mohou využít Internetovou linku bezpečí lb@linkabezpeci.cz.

10.4 Rodičovská linka **283 852 222** je určena dospělým, kteří se chtějí poradit ve věci výchovy svých dětí. Poradenství poskytuje dětský psycholog a psychoterapeut. *Linka je v provozu dvakrát týdně - v pondělí od 13.00 hod. do 16.00 hod. a ve středu od 16.00 hod. do 19.00hod.*

www.linkabezpeci.cz

11) **Informovanost rodičů:**

Rodiče budou včas informováni s danou problematikou.

12) **Reakce na zjištění užívání návykových látek**

V případě, že škola bude mít podezření na užívání návykových látek, budeme vždy postupovat v každém případě individuálně. Nutná je spolupráce školy a rodičů, a to i v případě uplatňování represivních nástrojů. V rámci prevence jsou tato témata zařazována do výuky občanské a rodinné výchovy, přírodovědy, vlastivědy a prvouky.

12) **Dokumentace o aktivitách v rámci MPP** bude vedena průběžně, snaha využít mezi žáky dotazníky, testy (při ORV).

Mgr. Kateřina Feřtová
primární preventistka

Dotazník pro žáky ve věku 14-15 let			
1.	Které drogy patří tzv. mezi lehké_		
2.	Které drogy patří mezi tzv. tvrdé?		
3.	Patří mezi drogy alkohol a cigarety?	ANO	NE
4.	Kouří někdo v tvé rodině?	ANO	NE
5.	Setkal ses s drogou osobně? (mimo cigaret a alkoholu) Kde:	ANO	NE
6.	Vysílají v televizi reklamy na alkohol?	Zakroužkuj:	
	Ne	zřídka	často